

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

за темою:

**МІЖНАРОДНА-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ**

Виконав:

здобувач 2 курсу, групи ММ-213
спеціальності 293 «Міжнародне право»
Гнатенко Мурад

Науковий керівник:

Бошицький Юрій Ладиславович,
Ректор Київського університету права
Заслужений юрист України, професор.

Рецензент:

Кравчук Петро Юрійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Декан юридичного факультету,
ПВНЗ «Європейський університет».

Робота допущена до захисту в ЕК

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

Регушевський Едуард Євгенійович
кандидат юридичних наук, доцент

Реєстрація

номер

дата підпис завідувача кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника**Результат
захисту**

оцінка

дата захисту**Голова ЕК**

підпис

ініціали, прізвище**Члени ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище**Секретар ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студент Гнатенко Мурад до захисту магістерської роботи
Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»
На тему: «Міжнародна-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму».
Магістерська робота і рецензія додаються.
Завідувач кафедри міжнародного права та
галузевих правових дисциплін КУП НАН України,

_____ Е.С.Регушевський

Довідка про успішність

Гнатенко Мурад за період навчання за спеціальністю 293 «Міжнародне право» з 2023 року до 2025 року повністю виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно _____%, добре _____%, задовільно _____%;
шкалою ЄКТС: А _____%; В _____%; С _____%; D _____%; E _____%.
Методист _____

Висновок керівника магістерської роботи

Студент Гнатенко Мурад вчасно виконав поставлені перед ним науковим керівником завдання щодо виконання магістерської роботи на тему «Міжнародна-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму», у повному обсязі розкрив зміст заявленої теми дослідження, чітко дотримувався вимог структуризації і оформлення роботи у відповідності із Методичними рекомендаціями щодо виконання та захисту магістерських робіт Київського університету права Національної академії наук України. З огляду на відсутність значних недоліків дослідження роботу М.С. Гнатенко може бути допущено до захисту.

Науковий керівник _____ Ю.Л. Бошицький

“ _____ ” _____ 20 ____ року

**Висновок кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
КУП НАНУ на магістерську роботу**

Магістерську роботу розглянуто. Студент Гнатенко М.С. допускається до захисту цієї роботи в Екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін _____ Е.С.Регушевський

“ _____ ” _____ 20 ____ року

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА НАН УКРАЇНИ

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

Освітній ступінь «Магістр»

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ**Завідувач кафедри****міжнародного права****та галузевих правових дисциплін**

Регушевський Е.Є.

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ**НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ****Гнатенко Мурад****Тема роботи:** «Міжнародно-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму»**Керівник роботи:** Бошиицький Ю.Л., Ректор Київського університету права НАН України, Заслужений юрист України, професор.

2. Строк подання студентом роботи до «19» червня 2025 року.

3. Вихідні дані до роботи: Магістерська робота на тему «Міжнародно-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму» складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1 «Теоретичні засади права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму», Розділ 2 «Особливості захисту авторських прав на комп'ютерну програму», Розділ 3 «Міжнародна система охорони інтелектуальної власності на комп'ютерну програму»), висновків, списку використаних джерел із 100 найменувань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- розкрити поняття комп'ютерної програми, як об'єкта інтелектуальної власності;

- визначити функції та основне призначення комп'ютерної програми;

- з'ясувати міжнародний аспект захисту прав на комп'ютерну програму;

- дослідити способи правової охорони комп'ютерних програм;
- визначити особливості комп'ютерного піратства та основні способи боротьби з ним;
- проаналізувати систему захисту авторських прав на комп'ютерну програму
- проаналізувати систему правової охорони інтелектуальної власності на комп'ютерну програму відповідно до міжнародних стандартів;
- дослідити правову охорону прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в США;
- з'ясувати досвід правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в країнах Європейського Союзу.

5. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1 «Теоретичні засади права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму»	Бошицький Ю.Л., Ректор КУП НАНУ, Заслужений юрист України, професор.	29 січня 2025 р.	30 січня 2025 р.
Розділ 2 «Особливості захисту авторських прав на комп'ютерну програму»	Бошицький Ю.Л., Ректор КУП НАНУ, Заслужений юрист України, професор.	25 лютого 2025 р.	26 лютого 2025 р.
Розділ 3 «Міжнародна система охорони інтелектуальної власності на комп'ютерну програму»	Бошицький Ю.Л., Ректор КУП НАНУ, Заслужений юрист України, професор.	29 травня 2025 р.	30 травня 2025 р.

6. Дата видачі завдання: 12 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Погодження плану та підбір літератури	12.12.24-26.12.25	

2.	Написання вступу та I розділу магістерської роботи	26.12.24-26.01.25	
3.	Написання II розділу магістерської роботи	26.01.25-28.02.25	
4.	Написання III розділу магістерської роботи та подання завершеної роботи студентом науковому керівнику	28.02.25-21.04.25	
5.	Реєстрація магістерської роботи на кафедрі	21.04.25-7.05.25	
6.	Попередній захист магістерської роботи на кафедрі	7.05.25-23.05.25	
7.	Оформлення письмового відгуку наукового керівника, рецензування та допуск кафедрою магістерської роботи до захист в ЕК	23.05.25-19.06.25	

Здобувач вищої освіти _____

Керівник роботи _____

Консультант _____

АНОТАЦІЯ

Гнатенко М.С. Міжнародно-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму. – Дипломна робота на здобуття ступеню магістра. Спеціальність 293 Міжнародне право. – Київський університет права Національної академії наук України. – Київ, 2025.

Магістерська робота присвячена комплексному аналізу міжнародно-правового захисту та охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми як особливого об'єкта авторського права. У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій питання правової охорони програмного забезпечення набуває надзвичайної актуальності як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У роботі розглянуто комп'ютерну програму як специфічний об'єкт інтелектуальної власності, що поєднує у собі риси твору науки, техніки та інженерного продукту, та визначено її місце в системі об'єктів авторського права. Особливу увагу приділено аналізу основних міжнародно-правових актів, які регламентують охорону авторських прав на програмне забезпечення, зокрема Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Угоди TRIPS, Всесвітньої декларації ВОІВ про інтелектуальну власність у цифровому середовищі, Договору ВОІВ про авторське право (WCT), а також актів Європейського Союзу – зокрема Директиви 2009/24/ЕС про правову охорону комп'ютерних програм.

Дослідження охоплює також процес імплементації міжнародних стандартів у законодавство України, аналізує їх відповідність міжнародно-правовим зобов'язанням держави, а також оцінює ефективність реалізації таких стандартів у національній правозастосовній практиці. Зокрема, розглянуто положення нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» (2022 р.) у контексті правової охорони комп'ютерних програм.

Окрема частина дослідження присвячена договірним конструкціям, що забезпечують обіг майнових прав на програмне забезпечення. Розглянуто традиційні види договорів (ліцензійні, авторські, договори про відчуження прав), а також новітні форми правовідносин, які активно формуються в сучасному цифровому середовищі, такі як публічні та відкриті ліцензії, гіг-контракти, договори щодо програм з відкритим кодом тощо.

У роботі запропоновано науково обґрунтовані підходи до вдосконалення міжнародного та національного регулювання правової охорони комп'ютерних програм, сформульовано рекомендації щодо гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами у сфері інтелектуальної власності та підвищення ефективності реалізації авторських прав у договірних відносинах.

Отримані результати можуть бути використані у правотворчій діяльності, в практиці судових органів та юридичного консалтингу, а також у діяльності ІТ-компаній, які працюють на міжнародному ринку.

Ключові слова: інтелектуальна власність, комп'ютерна програма, міжнародно-правовий захист, авторське право, право інтелектуальної власності.

ABSTRACT

Hnatenko M.S. International Legal Protection of Intellectual Property Rights for Computer Programs. – Master's Thesis for Obtaining a Master's Degree. Specialty 293 International Law. – Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2025.

The master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the international legal protection of intellectual property rights in computer programs as a specific object of copyright. In the modern context of globalization and the rapid development of digital technologies, the issue of legal protection for software has become increasingly relevant, both theoretically and practically.

The study examines the computer program as a distinct object of intellectual property that combines features of scientific works, technical inventions, and engineering products, and defines its place within the system of copyright objects. Particular attention is paid to the analysis of key international legal instruments that govern the protection of copyright in software, including the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, the TRIPS Agreement, the WIPO Internet Treaties (including the WIPO Copyright Treaty – WCT), the WIPO Declaration on Intellectual Property and the Public Interest, as well as relevant acts of the European Union – most notably Directive 2009/24/EC on the legal protection of computer programs.

The research also covers the process of implementing international standards into Ukrainian legislation, analyzes their compliance with the state's international legal obligations, and evaluates the effectiveness of their application in national legal practice. In particular, the provisions of the new Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights” (2022) are examined in the context of copyright protection for computer programs.

A separate section of the study is devoted to contractual mechanisms that ensure the circulation of proprietary rights in software. Traditional contract types (licensing agreements, copyright agreements, contracts for the assignment of

rights) are analyzed alongside modern forms of legal relations emerging in today's digital environment, such as public and open-source licenses, gig contracts, and agreements for open-source software.

The thesis offers scientifically grounded approaches to improving both international and national legal regulation of software protection. It also formulates recommendations for harmonizing Ukrainian legislation with international intellectual property standards and enhancing the effectiveness of copyright implementation in contractual relations.

The findings of this study may be useful in legislative activities, the practice of judicial authorities and legal consulting, as well as in the operations of IT companies engaged in the international market.

Keywords: intellectual property, computer program, international legal protection, copyright, intellectual property law.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ	18
1.1 Поняття комп'ютерної програми, як об'єкта інтелектуальної власності.....	18
1.2 Функції та призначення комп'ютерної програми.....	30
1.3 Міжнародний аспект захисту прав на комп'ютерну програму.....	41
Висновки до Розділу 1.....	50
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ.....	53
2.1 Способи правової охорони комп'ютерних програм.....	53
2.2 Комп'ютерне піратство та основні способи боротьби з ним	58
2.3 Захист авторських прав на комп'ютерну програму.....	67
Висновки до Розділ 2.....	73
РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ	76
3.1 Правова охорона інтелектуальної власності на комп'ютерну програму відповідно до міжнародних стандартів.....	76
3.2 Правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в США.....	82
3.3 Правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в країнах Європейського Союзу.....	88
Висновки до Розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ..	103

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи. Актуальність правової охорони інтелектуальної власності на комп'ютерні програми в межах договірних правовідносин зумовлена тим, що саме через договірні механізми забезпечується обіг програмного забезпечення та його використання у сфері господарської діяльності. Зокрема, питання створення, ліцензування та експлуатації комп'ютерних програм регулюються за допомогою договорів, укладених між ІТ-компаніями та індивідуальними розробниками. Останнім часом у практиці дедалі більшого поширення набувають нетрадиційні договірні конструкції, пов'язані з розпорядженням майновими правами інтелектуальної власності на комп'ютерні програми – публічні, відкриті (open source), вільні ліцензії, гіг-контракти тощо. Ці новітні правові інструменти потребують глибокого теоретичного аналізу їх юридичної природи із застосуванням методологічного апарату цивільного права.

Швидкий прогрес у сфері інформаційних технологій вивів комп'ютерні програми на провідні позиції в системі економічних пріоритетів. Вони стали ключовим інтелектуальним ресурсом ІТ-сектору, який сьогодні визначає розвиток усіх сфер економіки – від важкої та легкої промисловості до бізнесу, науки, медицини й освіти. ІТ-галузь дедалі активніше формує глобальну економіку, перетворюючись на її рушійну силу. Україна не стоїть осторонь цих змін і активно розвиває цифрову економіку, де ІТ-сектор є її фундаментом.

Ще у постанові Верховної Ради України від 15 березня 2012 року щодо парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення» було наголошено, що розробка програмного забезпечення й супровідні послуги становлять самостійну галузь і мають стратегічне значення для держави. З метою підтримки ІТ-індустрії, яка базується на створенні програмних продуктів, в Україні ухвалено низку нормативно-правових актів, зокрема: Закон України

«Про національну програму інформатизації» (від 1 грудня 2022 року), Закон «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (від 15 липня 2021 року), а також запроваджено спеціальний правовий режим «Дія Сіті» та інші ініціативи, спрямовані на формування сприятливого середовища для розвитку цифрової інфраструктури.

Експорт комп'ютерних програм та інших інформаційних технологій уже тривалий час становить одне з ключових джерел надходжень до державного бюджету України, що, у свою чергу, сприяє зростанню авторитету держави в міжнародних економічних рейтингах. Такий стан справ зумовлює необхідність належного правового регулювання та ефективної охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми. Протягом останнього десятиліття в Україні вжито низку заходів, спрямованих на вдосконалення цивільно-правових механізмів охорони програмного забезпечення, зокрема у контексті євроінтеграційних процесів.

У зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і державами-членами – з іншого (2014 рік), Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Зокрема, йдеться про імплементацію положень Директиви 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року «Про правову охорону комп'ютерних програм», а також інших нормативно-правових актів Європейського Союзу.

З 1 січня 2023 року в Україні набрав чинності новий Закон України «Про авторське право і суміжні права», у якому питання охорони комп'ютерних програм одержали спеціальне нормативне закріплення. У межах регулювання договірних правовідносин, пов'язаних із використанням програмного забезпечення, запроваджено суттєві новели, що істотно трансформували правовий режим авторських прав у цій сфері. Такі зміни потребують доктринального осмислення на предмет їх відповідності

міжнародно-правовим стандартам, зокрема з огляду на міжнародні зобов'язання України та практичні потреби правозастосування.

З урахуванням глобального характеру розвитку інформаційних технологій, дослідження правового регулювання авторських прав на комп'ютерні програми потребує також аналізу міжнародного аспекту. Зокрема, йдеться про порівняльно-правове вивчення положень національного законодавства України з нормами міжнародних договорів, таких як Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), а також аналіз відповідної правозастосовної практики зарубіжних країн.

Дослідження міжнародно-правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму є важливим для з'ясування способів ефективного забезпечення та захисту авторських прав у зазначених правовідносинах. З огляду на вищезазначене, наукове осмислення проблематики міжнародно-правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму є вкрай актуальним та становить практичну цінність як для розвитку цивілістичної доктрини, так і для нормотворчості, юридичної практики, а також для представників ІТ-сфери – розробників програмного забезпечення та компаній-правовласників.

Теоретичну основу для проведення відповідного дослідження становлять праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких варто згадати: В. М. Антонова, Н. О. Білоусову, І. В. Бичкова, М. В. Гуру, С. Ф. Гуцу, А. О. Кодинця, Т. С. Макаришева, О. П. Орлюк, Т. Г. Пасько, О. А. Підопригору, О. С. Семенюк, Л. Л. Тарасенко, С. М. Тарасюка, В. М. Троцьку, А. Є. Смородину, О. І. Харитонову, А. В. Хрідочкіна, В. І. Фелик, О. І. Чеписа, Ж. Л. Чорну, Р. Б. Шишку, О.Р. Шишку, А. С. Штефана, О. О. Штефана, С. І. Шимона, О. С. Яворську, І. Є. Якубівського та інших. У науковому доробку цих авторів досліджуються питання правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів авторського права, особливості укладення

ліцензійних договорів, правовий режим службових творів, проблеми правозастосування тощо.

Проте, проблема міжнародно-правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму залишається недостатньо вивченою. Особливо це стосується дослідження у світлі нової редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року, що замінив попереднє законодавство. Комплексного аналізу зазначеної проблематики на підставі новітньої нормативно-правової бази в українській науці наразі ще не здійснено.

Мета і завдання дослідження. Метою даної магістерської роботи є формування теоретико-правових основ міжнародної охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання у сфері авторського права на програмне забезпечення, зокрема в частині розпорядження відповідними майновими правами.

Для досягнення мети магістерської роботи дослідження визначені такі завдання:

- розкрити поняття комп'ютерної програми, як об'єкта інтелектуальної власності;
- визначити функції та основне призначення комп'ютерної програми;
- з'ясувати міжнародний аспект захисту прав на комп'ютерну програму;
- дослідити способи правової охорони комп'ютерних програм;
- визначити особливості комп'ютерного піратства та основні способи боротьби з ним;
- проаналізувати систему захисту авторських прав на комп'ютерну програму
- проаналізувати систему правової охорони інтелектуальної власності на комп'ютерну програму відповідно до міжнародних стандартів;

- дослідити правову охорону прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в США;
- з'ясувати досвід правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в країнах Європейського Союзу.

Об'єкт дослідження – правовідносини, які виникають щодо прав інтелектуальної власності в межах міжнародно-правової охорони прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму.

Предмет дослідження – міжнародно-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження узгоджується з його метою та поставленими завданнями, що зумовило використання комплексу філософських, загальнонаукових, спеціальних та суто юридичних методів наукового пізнання. Серед філософських методів застосовано діалектичний, синергетичний, герменевтичний і феноменологічний, які забезпечили глибину теоретичного аналізу предмета дослідження. Зокрема, діалектичний підхід дозволив виявити специфіку правового регулювання інтелектуальної власності на комп'ютерні програми та простежити основні вектори розвитку законодавства у цій сфері. Герменевтичний метод став інструментом тлумачення положень як міжнародного, так і національного законодавства, включно з джерелами загального та спеціального характеру.

Із загальнонаукових методів були використані логічний, історичний, системний та функціональний. Функціональний підхід дав змогу визначити передумови та завдання договірної регулювання відносин, пов'язаних із розпорядженням майновими правами інтелектуальної власності на програмне забезпечення. Історико-правовий метод сприяв вивченню еволюції норм авторського права щодо програм для ЕОМ, а системно-структурний підхід використовувався при класифікації договорів у цій сфері.

Серед спеціальних методів доцільним виявилось застосування методу моделювання, що дозволив розробити практичні пропозиції щодо

підвищення ефективності правової охорони авторських прав на комп'ютерні програми, а також уніфікації підходів до судової практики. Кібернетичний метод допоміг проаналізувати специфіку комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності з огляду на їхню технологічну природу.

Юридичні методи – порівняльно-правовий та формально-юридичний – відіграли ключову роль у дослідженні. Порівняльно-правовий метод дозволив провести аналіз зарубіжного досвіду правової охорони комп'ютерних програм, тоді як метод юридичного порівняння був використаний для виявлення прогалин та суперечностей у чинному законодавстві. Метод комплексного аналізу забезпечив всебічне вивчення правової природи новітніх договірних конструкцій, зокрема гіг-контрактів та договорів про відчуження авторських прав. Формально-юридичний (логіко-юридичний) метод слугував підґрунтям для формулювання висновків та обґрунтування наукових пропозицій щодо вдосконалення механізмів цивільно-правової охорони прав авторів на комп'ютерні програми.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 100 сторінки комп'ютерного тексту, з яких 9 сторінок займає список використаних джерел, що налічує 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ

1.1. Поняття комп'ютерної програми, як об'єкта інтелектуальної власності

У сучасному інформаційному суспільстві, що стрімко розвивається під впливом новітніх інформаційних технологій, цифрові інструменти — такі як Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, онлайн-платежі, електронні гроші — стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Комп'ютери, планшети, смартфони та інші складні технічні пристрої вже давно сприймаються як звичні й необхідні засоби як у професійній діяльності, так і в побуті. В цьому контексті особливу вагу набувають комп'ютерні програми, які, задовольняючи потреби як суспільства загалом, так і економіки зокрема, суттєво впливають на технологічний розвиток, розширюють функціональні можливості цифрових рішень і стимулюють прогрес.

Програмне забезпечення становить ключовий інтелектуальний ресурс ІТ-галузі. Як підкреслювала Верховна Рада України у своїй постанові від 15 березня 2012 року [61], розробка програм та послуги з їх впровадження у провідних технологічних державах вже стали повноцінною індустрією та стратегічним елементом національного розвитку.

ІТ-сектор сьогодні формує основи глобальної економіки. Незважаючи на відносну новизну порівняно з традиційними галузями, саме інформаційні технології є рушієм економічного зростання країн. Завдяки високій доданій вартості, ІТ-сфера не лише сприяє динаміці суміжних секторів, а й дозволяє нарощувати ВВП та забезпечує стабільний валютний дохід. Україна, йдучи в ногу з глобальними цифровими тенденціями, розвиває свою ІТ-індустрію як ключовий компонент цифрової економіки. Ще десять років тому офіційний валовий дохід українських ІТ-компаній становив 15 мільярдів гривень, із щорічним зростанням на 30–40 %, причому 80 % цього доходу припадало на

експорт. Експерти прогнозують, що до 2025 року обсяги експорту галузі щонайменше подвояться [13, с. 404].

Інноваційний розвиток України, зокрема в сфері інтелектуальної власності, тісно пов'язаний із її прагненням до європейської інтеграції. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця з Європейським Союзом. Згідно з пунктом 3 Преамбули Директиви 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року «Про правову охорону комп'ютерних програм», комп'ютерне програмування дедалі більше впливає на різні галузі промисловості у світі, а самі програми розглядаються як фундаментальна технологія, що забезпечує сталий розвиток [94].

Експорт комп'ютерних програм та інших цифрових технологій уже давно посідає провідне місце серед джерел наповнення державного бюджету України та підвищує її позиції у світових економічних рейтингах. За обсягами надходжень ця сфера займає третю сходинку в національній економіці. Інформаційна галузь офіційно визнана державою одним із пріоритетних напрямів розвитку як експортного потенціалу, так і всієї економіки. Згідно з макроекономічним аналізом, проведеним ІТ-комітетом Європейської Бізнес Асоціації та компанією PricewaterhouseCoopers, у разі системної підтримки ІТ-сектору на державному рівні ця галузь має надзвичайно високі перспективи і може майже щороку подвоювати доходи, що надходять до бюджету [15, с. 112].

Оскільки ІТ-індустрія базується насамперед на розробці програмного забезпечення, вона тісно пов'язана з авторським правом. Більшість юридичних суперечок у сфері програмування стосуються саме порушення авторських прав. За останні десятиліття в Україні сформувалася суттєва судова практика щодо таких справ, а також фаховий корпус суддів, які розглядають питання інтелектуальної власності [28, с. 19]. Водночас проблема порушення авторських прав, особливо в інтернет-середовищі, залишається гострою, адже встановити порушника у віртуальному просторі часто вкрай складно.

Стрімке поширення програмного забезпечення значно розширило сферу застосування цього об'єкта інтелектуальної власності. Швидке оновлення технологій створення програм надало їм нових функціональних характеристик. При цьому, незалежно від того, йдеться про системне чи прикладне ПЗ, набір прав, які виникають на всіх етапах життєвого циклу програми (створення, використання, розповсюдження), залишається практично ідентичним.

Сьогодні комп'ютерна програма вважається одним із найскладніших об'єктів авторського права. Якщо на початковому етапі розвитку комп'ютерні програми постачались разом із апаратним забезпеченням і розглядалися як його складова, то згодом, після поділу ринків на апаратне забезпечення («hardware») і програмне забезпечення («software»), постала потреба у надійному правовому захисті ПЗ, вартість і складність якого зростають із кожним роком.

Складна природа програм як об'єктів авторського права ускладнює реалізацію механізмів правового захисту. Це підтверджується й окремими судовими прецедентами. Зокрема, у справі за позовом представника компанії Microsoft проти ПАТ «Житомиргаз» щодо незаконного використання програмного забезпечення, апеляційний суд залишив у силі рішення суду першої інстанції, яким позов було відхилено. Позивач посилався на відсутність у відповідача документів, що підтверджують право на використання програм Microsoft за ліцензіями Open License або Get Genuine Solution, а також на результати експертизи та обшуку, які засвідчили наявність неліцензійних копій ПЗ. Водночас суд не визнав ці доводи переконливими, зазначивши, що через шифрування дисків комп'ютерів експерти не змогли достовірно встановити факт порушення, а сам факт шифрування не було підтверджено відповідними доказами [35].

Таким чином, хоча Україна демонструє активний розвиток ІТ-сектору та його експортного потенціалу, проблема захисту авторських прав, зокрема

на програмне забезпечення, залишається однією з найскладніших у практиці захисту інтелектуальної власності.

Через складність правової природи комп'ютерних програм у наукових і юридичних колах тривалий час точилися дискусії щодо того, яким саме чином слід їх захищати: як об'єкти промислової власності, як твори, що підпадають під охорону авторського права, або ж у форматі конфіденційної інформації чи комерційної таємниці.

Варто зазначити, що чіткого визначення терміну «інтелектуальна власність» ні в міжнародному, ні в національному праві не існує. Загалом під цим поняттям розуміють усе, що охороняється нормами, які регулюють правовідносини щодо створення, використання та захисту об'єктів інтелектуальної діяльності. Згідно з науковими джерелами, інтелектуальна власність охоплює все, що створене творчою працею людини та може бути захищене законом [69, с. 53].

В юридичному розумінні права інтелектуальної власності є сукупністю суб'єктивних прав автора чи творця на результати своєї діяльності. Відповідно до статті 418 Цивільного кодексу України (від 16 січня 2003 року) [77], право інтелектуальної власності – це право особи на результати інтелектуальної, творчої праці або на інші об'єкти цієї сфери. У науковій літературі суть цього права пояснюється як законна можливість реалізовувати свої немайнові та майнові інтереси стосовно об'єктів, які виникли внаслідок інтелектуальної діяльності [39, с. 6]. Головна ідея полягає в тому, що творець має право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм інтелектуальним продуктом.

У фаховому середовищі поряд із терміном «право інтелектуальної власності» часто використовується поняття «виключні права». Це не завжди означає специфіку окремих правових режимів, а скоріше відображає особливості різних правових традицій. Як зазначав О.А. Підопригора, така термінологічна різниця виникає переважно через різні підходи в правових системах [37, с. 63].

Насправді поняття виключності найчастіше стосується майнових прав інтелектуальної власності. Деякі дослідники навіть формують цілі концепції навколо так званого «природного права» автора на виняткову вигоду від власної творчості. Це право дає йому можливість самостійно використовувати створене, дозволяти іншим користуватися ним на платній основі або забороняти таке використання. Таким чином, виключність проявляється в протиставленні власника прав усім іншим особам. Саме з цієї причини майнові права інтелектуальної власності часто називають «монопольними», оскільки вони надають виключне право вчиняти певні дії щодо об'єкта та забороняти це іншим [38, с. 13]. Детальніше специфіку таких прав розглядатимемо в окремому розділі роботи.

Право інтелектуальної власності загалом є широкою категорією, тоді як конкретні права завжди стосуються окремих об'єктів. Традиційно класифікація таких прав базується на характеристиках самих об'єктів. Це закріплено й у чинному законодавстві – наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 433 Цивільного кодексу України міститься перелік об'єктів авторського права. Такий же підхід застосовувався й у статті 8 попередньої редакції Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 року (редакція від 11 липня 2001 р.), що діяв до набуття чинності новим Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року, чинним із 1 січня 2023 року [40].

Усі зазначені закони визнають комп'ютерні програми окремим і самостійним об'єктом авторського права. Водночас лише новий закон 2022 року присвячує цій темі окрему статтю – статтю 20, яка має назву «Авторське право на комп'ютерні програми».

У зв'язку з повсюдним і постійним використанням комп'ютерної техніки в усіх сферах сучасного життя – від науково-технічної діяльності до культури та економіки – питання забезпечення ефективного правового захисту комп'ютерних програм набуває особливої актуальності. Комп'ютерна програма як об'єкт права дійсно існує, має цінність, здатна

задовольняти потреби користувачів і може належати конкретним особам. Це обумовлює виникнення комплексу правових відносин щодо її використання, тому доцільно з'ясувати, що саме становить собою комп'ютерна програма як об'єкт авторського права [25].

У більшості наукових джерел бракує ґрунтовного аналізу природи комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності та її ключових рис. Тож дослідження цього питання є одним із завдань даної роботи. Насамперед важливо визначити термінологію, що стосується комп'ютерної програми у правовому контексті. Безумовно, відповідні терміни належать до категорії професійних і технічних понять, але вони можуть адаптуватися до юридичної сфери, змінюючи свій зміст або навіть включаючись у систему правових категорій.

У правовій та технічній літературі часто вживаються терміни, які здаються подібними, зокрема: комп'ютерна програма, програмне забезпечення, програмний продукт, комп'ютерна інформація. Проте, попри зовнішню подібність, ці поняття не є синонімічними. Так, комп'ютерна програма – це послідовність даних, які керують функціонуванням апаратної частини комп'ютера відповідно до певного алгоритму, з метою досягнення конкретного результату. Водночас програмне забезпечення є ширшим поняттям, що охоплює не лише програми, але й супровідні процедури, технічну документацію та інші дані, необхідні для повноцінного функціонування системи [71, с. 3].

Щодо комп'ютерної інформації, обґрунтованим видається підхід, за яким вона розглядається як ширше поняття, у межах якого комп'ютерна програма виступає одним із видів. А «програмний продукт», згідно зі статтею 1 Закону України «Про національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року [54], – це результат програмування, який може бути представлений у формі операційної системи, прикладної або розважальної програми, її окремих компонентів, а також у вигляді інтернет-сайтів, онлайн-сервісів чи доступу до них. Програмний продукт може існувати у

матеріальній або електронній формі (зокрема, як код або посилання на завантаження), а також включати криптографічні засоби захисту інформації. У цьому контексті терміни «програмне забезпечення» та «програмний продукт» вважаються синонімічними.

Комп'ютерна програма містить структуровану інформацію, яка організована за спеціальними правилами у вигляді символів, кодів, сигналів і команд, зрозумілих для комп'ютера. Вона забезпечує функціонування обчислювальних систем або телекомунікаційних мереж і виконує задані завдання [23, с. 86].

З технічної точки зору комп'ютерне обладнання – це поєднання апаратних засобів («hardware») і програмного забезпечення («software»). Раніше в наукових джерелах комп'ютерну програму часто ототожнювали з програмним забезпеченням, до складу якого включали:

- алгоритми, що є загальними принципами розв'язання певного завдання, на основі яких формуються конкретні програми;
- програми – послідовності команд, які реалізують ці алгоритми й можуть бути збережені на фізичних носіях, придатних для зчитування;
- додаткові матеріали, необхідні для створення програми, а також аудіовізуальні елементи (наприклад, графічні інтерфейси), які з'являються під час виконання програмного коду.

Такий підхід до розуміння сутності програм формувався в рамках кібернетики і має історичне значення, проте зберігає актуальність і сьогодні.

У повсякденному житті термін «програмне забезпечення» часто вживається як синонім поняття «комп'ютерна програма». Водночас у національному законодавстві це визначення не має чіткого нормативного розкриття. У наукових джерелах, як вітчизняних, так і зарубіжних, поняття «програмне забезпечення» традиційно трактується ширше – як сукупність усіх неапаратних (нематеріальних) засобів, що забезпечують функціонування комп'ютерної техніки. Таким чином, програмне забезпечення охоплює не лише самі комп'ютерні програми, а й математичні методи, алгоритми, які

лежать в основі цих програм, тобто структури чітко визначених інструкцій для вирішення конкретних завдань за визначеним числом кроків.

У структурі програмного забезпечення умовно можна виокремити три основні складові:

1. **Алгоритми**, що слугують ідеями або принципами розв'язання певного завдання та на основі яких розробляються відповідні програми.
2. **Візуалізовані алгоритми**, оформлені у вигляді текстових описів або блок-схем (flow-chart), які демонструють послідовність дій.
3. **Програми**, які представляють собою реалізацію алгоритмів за допомогою мов програмування.

Важливо розуміти, що один і той самий алгоритм може бути реалізований різними програмами, написаними на різних мовах програмування. Програми можуть бути створені як на мовах високого рівня (ближчих до людського сприйняття), так і у вигляді вихідного або об'єктного коду, що сприймаються комп'ютером як команди для виконання.

Попри активне використання поняття «програмне забезпечення» в технічному та професійному середовищах, у законодавстві України воно практично не згадується як окремий об'єкт правової охорони. Винятком є лише частина 4 статті 440 Цивільного кодексу України, де йдеться про твори, створені за замовленням, але з винятком творів, що спеціально створюються як елементи програмного забезпечення. Водночас у частині 3 тієї ж статті вже використовується поняття «комп'ютерна програма», що дозволяє стверджувати: законодавець ототожнює ці два поняття.

Подібна ситуація спостерігалась і у попередній редакції Закону України «Про авторське право та суміжні права», де в контексті облікового запису згадувалося «програмне забезпечення комп'ютерного обладнання». Проте у чинній редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права» термін «програмне забезпечення» відсутній як самостійний об'єкт правового захисту.

Економісти також підтримують думку про доцільність недиференційованого підходу: у пункті 5 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» не варто розділяти «комп'ютерні програми» та «програми для ЕОМ», а використовувати єдиний об'єкт – «комп'ютерні програми» [26, с. 407].

Окремо слід розмежовувати поняття комп'ютерних програм і баз даних. Наприклад, сервіси на зразок YouTube, Shazam, Google чи Wikipedia функціонують на основі обробки масивів інформації за певним алгоритмом, що дозволяє здійснювати швидкий доступ до необхідних даних. YouTube – це відеохостинг, Shazam – сервіс для розпізнавання музичних творів, Google – пошукова система, а Wikipedia – гіпертекстова енциклопедія з можливістю редагування контенту через браузер [15, с. 293].

Таким чином, у межах нашого дослідження ми виходимо з того, що комп'ютерна програма є вужчим поняттям у порівнянні з комп'ютерною інформацією. Водночас вона є складовою як комп'ютерної інформації, так і програмного забезпечення. Хоча з технічної точки зору терміни «комп'ютерна програма», «програмне забезпечення» і «програмний продукт» мають різне значення, в юридичній площині їх ототожнення допустиме, зважаючи на практичні цілі.

Раніше законодавче визначення комп'ютерної програми містилося в статті 1 Закону про авторське право: це набір інструкцій (у вигляді слів, цифр, кодів, символів тощо), придатний для зчитування комп'ютером, який приводить його в дію з метою досягнення певного результату. Це визначення охоплювало як операційні системи, так і прикладні програми у вигляді вихідного або об'єктного коду. Хоча таке формулювання не оновлювалось із моменту запровадження ЦК України, воно залишалось достатньо всеохопним.

Натомість у чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права» (стаття 1, пункт 26) подано оновлене формулювання: комп'ютерна програма – це набір інструкцій у будь-якій формі, придатній для зчитування комп'ютером (зокрема ноутбуком, смартфоном, смарт-телевізором чи

ігровою приставкою), який активує його для виконання конкретного завдання.

Спроби визначити правову природу комп'ютерної програми спостерігаються також у судовій практиці. Наприклад, у постанові Київського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2015 року, в межах розгляду справи щодо захисту авторських прав, сторони в договорі визначили комп'ютерну програму як набір інструкцій, придатний для зчитування технічним пристроєм і спрямований на досягнення визначеного результату. У цьому випадку об'єктом спору був програмний комплекс «Державний реєстр речових прав на нерухоме майно» [34]. Варто зазначити, що судова практика тлумачить поняття комп'ютерної програми в контексті конкретних правовідносин, які виникають із договорів чи інших правових актів.

Відповідно до Директиви 2009/24/ЕС [56], термін «комп'ютерна програма» охоплює програми в будь-якій формі, включно з тими, що інтегровані в технічне обладнання. Також до цього поняття належать підготовчі проєктні матеріали, якщо вони мають потенціал трансформуватися в повноцінну комп'ютерну програму на подальших етапах розробки.

Натомість вітчизняне законодавче визначення комп'ютерної програми є доволі складним і технічно насиченим. Воно містить спеціалізовані характеристики, зрозумілі переважно вузькому колу фахівців, що ускладнює його правозастосування, зокрема під час судового розгляду. Через це в наукових колах зростає потреба у деталізації правової природи комп'ютерної програми та суміжних об'єктів програмування у межах спеціальних державних стандартів (ДСТУ).

На сьогодні визначення комп'ютерної програми закріплено у Державному стандарті України, згідно з яким це сукупність даних, призначених для керування певними компонентами інформаційної системи з метою реалізації алгоритму. На думку низки авторів, такий підхід цілком

обґрунтований з технічної точки зору. Однак у сфері авторського права він викликає застереження, оскільки авторське право надає захист не самому змісту програми, а її зовнішньому вираженню. Відповідно до правових норм, об'єктом охорони є форма, а не ідея чи функціональне призначення програми [76, с. 5].

З таким підходом слід погодитися, адже комп'ютерна програма, хоча і віднесена до об'єктів авторського права, все ж виокремлена з-поміж інших творів у ст. 433 Цивільного кодексу України та в ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Враховуючи здатність об'єктів авторського права до відтворення в різних формах, охороні підлягає саме форма вираження ідеї, а не сама ідея.

У цьому контексті науковці наголошують, що саме програмний код (у формі вихідного чи об'єктного коду) підлягає охороні авторським правом, тоді як концепції, методи чи принципи, закладені в основу програми, правового захисту не мають [89, с. 108].

Водночас складна технічна природа комп'ютерних програм як продуктів інтелектуальної праці зумовлює певну критику в бік чинного національного законодавства. Йдеться про його підхід до охорони комп'ютерних програм як літературних творів. Так, І. Є. Якубівський та М. В. Оприско звертають увагу на те, що українське законодавство фактично відтворює положення статті 4 Договору ВОІВ про авторське право, проте у дещо звуженому вигляді. У згаданій нормі зазначено, що комп'ютерні програми охороняються як літературні твори у значенні, передбаченому статтею 2 Бернської конвенції.

Таким чином, комп'ютерні програми визнаються об'єктами авторського права, на які поширюється такий самий правовий режим, що й на літературні твори згідно з Бернською конвенцією. Однак це не означає абсолютної тотожності цих об'єктів – їх лише прирівнюють у цілях забезпечення правової охорони [84, с. 42].

Згідно з положеннями Директиви 2009/24/ЄС, комп'ютерні програми підлягають охороні авторським правом як літературні твори в розумінні Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Для цілей цієї Директиви термін «комп'ютерна програма» охоплює також підготовчі проектні матеріали, що передують створенню програми. Відповідно до статті 2 Директиви, правова охорона поширюється на програму, виражену в будь-якій формі. Водночас авторське право не надає захисту ідеям та принципам, що лежать в основі будь-якого компонента програми, включно з інтерфейсами.

Ця особливість правової природи комп'ютерних програм чітко відображена і в статті 20 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права». У частині третій прямо зазначено, що охорона не поширюється на ідеї та принципи, які є основою будь-якого елементу комп'ютерної програми, в тому числі її інтерфейсу, логічної структури, алгоритмів чи мов програмування. Натомість згідно з частиною другою, охороні підлягає лише форма вираження комп'ютерної програми.

Закон також конкретизує, що графічний інтерфейс користувача, функціональне призначення програми, структура форматів файлів, необхідних для її роботи, не вважаються формами вираження і, відповідно, не підлягають охороні як об'єкти авторського права. Таким чином, законодавчий захист обмежується, по суті, вихідним кодом програми — текстом, створеним мовою програмування. У той же час функціональні можливості програми та ідеї, покладені в її основу, не охороняються. У правничій літературі ця обставина часто вважається одним із суттєвих недоліків авторсько-правової охорони програмного забезпечення [6, с. 72].

Дослідники також звертають увагу на те, що законодавче визначення комп'ютерної програми містить більше ознак, ніж її технічне тлумачення, що використовується в практиці. Так, за технічною характеристикою, як зазначає Л. Л. Тарасенко, комп'ютерна програма — це структурований опис процесу обробки інформації, який здатний зчитуватись технічним пристроєм

і приводити його в дію з метою виконання певних задач [70]. Йдеться про здійснення конкретних обчислень, реалізацію функціоналу або досягнення заданого результату шляхом обробки інформації.

1.2 Функції та призначення комп'ютерної програми

Оскільки комп'ютерні програми охороняються авторським правом, вони повинні відповідати встановленим критеріям, які є обов'язковими для визнання результату інтелектуальної діяльності об'єктом авторського права. У пункті 25 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [45] зазначено, що під охорону підпадає лише той результат, який створено шляхом творчої праці. При цьому будь-який інтелектуальний продукт передбачається таким, що створений творчо, поки не доведено протилежне. Авторське право захищає не ідеї чи концепції, а конкретно виражений твір – тобто той, який набув об'єктивної форми.

Таким чином, комп'ютерна програма має бути результатом творчої діяльності, втіленим у конкретну, об'єктивну форму. Відсутність однієї з цих характеристик позбавляє об'єкт можливості правового захисту. У приклад можна навести справу щодо захисту майнових авторських прав, у якій суд дійшов висновку, що зміни, внесені до наявної програми, не є результатом творчої діяльності, оскільки не містять ознак оригінальності. Як було зазначено у висновку судової експертизи з питань комп'ютерної техніки та інтелектуальної власності, новостворений програмний продукт фактично є модифікованою версією вже існуючого, і тому не підлягає охороні авторським правом [70].

Цей приклад демонструє, що встановлення фактів творчої діяльності у програмуванні іноді вимагає залучення експертного аналізу. Водночас, у випадках, коли обставини справи не виходять за межі загальнодоступних технічних знань, суд може самостійно зробити відповідні висновки без

призначення експертизи. Таку можливість визнавав і Вищий господарський суд України у своїй постанові Пленуму № 5 від 23 березня 2012 року [45].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 9) не вимагає реєстрації комп'ютерної програми для виникнення авторського права: воно виникає автоматично з моменту створення програми та її об'єктивного втілення. Тобто юридичним фактом, який породжує авторські правовідносини, є сам факт створення програми як продукту інтелектуальної творчості, незалежно від її реєстрації в офіційних органах.

Крім того, закон встановлює презумпцію авторства: якщо не доведено інше, автором комп'ютерної програми вважається фізична особа, ім'я якої зазначено на оригіналі або копії програми.

У випадку створення комп'ютерної програми кількома авторами, авторське право на неї належить спільно всім співавторам, незалежно від того, чи є вона неподільною цілісністю, чи складається з частин, кожна з яких має самостійне значення (ст. 436 ЦК України). Якщо частина програми, створена одним зі співавторів, може функціонувати самостійно, йдеться про роздільне співавторство. Якщо ж без інших частин ця частина не має практичного значення, таке співавторство вважається нероздільним.

Право володіти примірником комп'ютерної програми, окрім її автора чи правовласника, може належати також третім особам – зокрема тим, хто є власником матеріального носія, на якому зберігається програмний продукт. Водночас, у відповідності до чинного законодавства, позицій вищих судових інстанцій та загальних засад інтелектуальної власності, право власності на фізичний носій жодним чином не означає автоматичного набуття майнових авторських прав на програму, що на ньому розміщена. Перехід права власності на матеріальний об'єкт не тягне за собою передачу прав на використання твору.

У науковій літературі іноді висловлюється думка, що такий правовий зв'язок між особою та об'єктом охоплює не власне володіння, а лише "утримання" твору. Втім, це викликає певні застереження, адже в подібних

випадках особа фактично має лише доступ до матеріального втілення твору, не набуваючи при цьому жодних прав щодо самого об'єкта авторського права, тобто не має повноважень використовувати його за межами дозволеного законом чи ліцензією.

Ключовим суб'єктом авторських прав на комп'ютерну програму залишається її творець — автор, якому в першу чергу належить право авторства. Через специфіку комп'ютерних програм, які не мають звичної текстової форми, ім'я автора може бути вказане у вихідному коді, у візуальних елементах, які генерує програма, у технічній документації або на упаковці носія. Проте у судовій практиці ідентифікація автора іноді ускладнюється: не завжди суд перевіряє вихідний код, а самі автори не завжди вказують своє ім'я у доступний спосіб. До того ж, над програмним продуктом часто працює великий колектив розробників, що ускладнює відображення всіх авторів у самій програмі чи її примірнику [27; 28, с. 217].

Проблемним також залишається питання забезпечення технічної можливості відображення імені автора на копії програми у спосіб, який дозволив би третім особам — зокрема суду — безперешкодно ідентифікувати авторство у разі виникнення спору. У зв'язку зі стрімким розвитком цифрового середовища та ІТ-галузі загалом, це питання потребує належного правового врегулювання на законодавчому рівні.

У межах класифікації авторських прав за змістовим критерієм виділяють особисті немайнові та майнові права. Особисті немайнові права, такі як право авторства, право на ім'я та право на недоторканність твору, є невідчужуваними і діють безстроково. Їх не можна передати іншим особам ні шляхом договору, ні за спадком. Водночас спадкоємці мають право на захист таких прав без обмеження у часі. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 11) прямо зазначає, що особисті немайнові права належать виключно автору і не підлягають передачі.

Право авторства визнається абсолютним цивільним правом, що передбачає обов'язок усіх інших осіб утримуватися від його порушення. У

цивільно-правовій доктрині це право трактується як юридично гарантована можливість особи визнаватися автором твору і вимагати такого визнання з боку інших.

У ст. 438 і 423 Цивільного кодексу України закріплено перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності, зокрема право на визнання авторства, право протидіяти будь-якому втручанню, що може зашкодити честі або репутації автора, а також інші особисті немайнові права, визначені законом. Водночас Закон України «Про авторське право і суміжні права» деталізує ці права дещо інакше. Так, згідно зі ст. 11 цього Закону, автор має право вимагати визнання свого авторства, зокрема шляхом зазначення імені при будь-якому використанні твору, право залишитися анонімом, право обирати та використовувати псевдонім, а також право зберігати цілісність твору, протидіяти його перекрученням або модифікаціям без згоди автора. До особистих прав також належать право обирати назву твору або залишити його без назви, а також право присвятити твір конкретній особі, події або даті.

Варто звернути увагу, що Закон України «Про авторське право і суміжні права» містить спеціальні норми, які детально розкривають зміст особистих немайнових прав автора. У цьому контексті автор комп'ютерної програми наділений наступними правами:

- а) правом зазначати своє ім'я або псевдонім на кожному екземплярі програми чи при будь-якому її використанні;
- б) правом вимагати обов'язкового згадування свого імені або псевдоніму у зв'язку з програмою;
- в) правом забороняти використання свого імені або псевдоніму у контексті поширення чи застосування програми;
- г) правом на недоторканність програми, що включає захист її цілісності, заборону будь-яких змін, спотворень, перекручень чи іншого втручання, яке може зашкодити авторському задуму або репутації творця.

Майнові права автора, у свою чергу, охоплюють виключні правомочності на використання твору — такі як його відтворення, розповсюдження, публічне виконання, демонстрування, передача в ефір або по кабельних мережах, переклад тощо. До майнових прав також належить право на отримання авторської винагороди — одного з ключових елементів у системі інтелектуальної власності.

У наукових колах розвинулася теорія виключних майнових прав, що базується на концепції «природного права» автора на компенсацію за його інтелектуальний продукт. Згідно з позицією Р. Б. Шишки, виключне майнове право — це монопольне право автора самостійно комерціалізувати свій твір, забороняти іншим його використовувати або дозволяти це на умовах винагороди [80, с. 17].

Майнові права на комп'ютерну програму виникають у її творця на результат інтелектуальної праці так само, як право власності на річ у фізичному світі. Це форма економічного визнання створеного результату.

Законодавство визначає, що автор має майнові права на комп'ютерну програму, якщо інше не передбачено договором чи законом. Якщо ж програму створено працівником у межах виконання службових обов'язків, майнові права переходять до роботодавця, за винятком випадків, коли інше передбачено контрактом. Аналогічно, у випадку створення програми на замовлення, права належать замовнику, якщо інше не передбачено умовами договору. Особливості цих ситуацій будуть розглянуті окремо в подальшому дослідженні.

Майнові права підтверджують зв'язок автора з економічною цінністю результату його творчої діяльності. Через реалізацію таких прав автор (або інша уповноважена особа) може отримати матеріальні вигоди. Проте варто зазначити, що не кожне здійснення майнового права гарантує фінансову вигоду — не завжди обіг об'єктів авторського права безпосередньо пов'язаний із комерційною реалізацією.

У класичній правовій науці висловлювалася думка про поділ майнових прав на «чисті» та «нечисті». До «чистих» відносять:

1. право на отримання грошових виплат за передачу прав;
2. право на компенсації та штрафи у разі порушень;
3. права, що передані третім особам (крім спадкоємців);
4. права, пов'язані з патентами;
5. інші правомочності, які можуть бути реалізовані, наприклад, для задоволення вимог кредиторів.

Зазначалося також, що хоч примусити автора оприлюднити твір неможливо, однак після публікації грошові надходження, які виникнуть у результаті експлуатації такого твору, підлягають врахуванню в майнових правовідносинах, включно з правами кредиторів [90, с. 146].

Попри визнання в науці того факту, що можливість отримання винагороди закладена в самій природі прав на об'єкти інтелектуальної власності, слід зазначити, що згаданий вище перелік включає права різного характеру. З цієї причини слушною є позиція С. І. Шимона, який пропонує чітко розмежовувати майнові права інтелектуальної власності та майнові права зобов'язального характеру, що виникають у результаті реалізації цих прав [79, с. 235–236]. До останніх, зокрема, належать право автора на отримання винагороди за використання його твору (ст. 445 ЦК України) та право на винагороду за створення об'єкта інтелектуальної власності на замовлення (ст. 430 ЦК України).

У статті 440 Цивільного кодексу України міститься законодавчий перелік майнових прав автора, до яких належать: право використовувати твір, виключне право дозволяти його використання, а також право забороняти або протидіяти незаконному використанню твору. Закон допускає також інші майнові права, встановлені окремими нормативними актами. Водночас стаття 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» формулює дещо інший підхід: вона виділяє два основні майнові права автора

або правовласника — право використовувати твір будь-якими способами та виключне право дозволяти або забороняти його використання іншим особам.

Варто звернути увагу на відмінності в термінах, що застосовувалися в різних редакціях законодавства. Так, ст. 440 ЦК України передбачає «право на використання твору» та «виключне право дозволяти використання твору», тоді як у попередній редакції Закону про авторське право йшлося про «виключне право на використання твору». Наразі чинна редакція (ст. 12 Закону) уточнює, що виключним є саме право дозволяти або забороняти використання твору іншими. Враховуючи спеціальний характер цієї норми, логічно виходити з того, що виключність означає здатність лише автора або правовласника надавати дозвіл на використання комп'ютерної програми. Тож головне майнове право автора у цьому контексті — це право на її використання.

Особливої уваги потребує саме поняття «використання», застосоване в нормативно-правовому полі. Закон конкретизує зміст цього терміна, наводячи перелік дій, що вважаються формами використання об'єкта авторського права. Так, відповідно до ст. 441 ЦК України, це — публікація твору, його відтворення у будь-якій формі, переклад, адаптація, аранжування, включення до збірників або баз даних, публічне виконання, продаж, передача в оренду, імпорт копій твору або його похідних версій, тощо. Цікаво, що стосовно інших об'єктів інтелектуальної власності (наприклад, винаходів, корисних моделей, промислових зразків) законодавець використовує термін «користування», який включає такі дії, як виробництво, пропозиція для продажу, комерційне використання або введення продукції у господарський обіг [24, с. 745].

Виключне право дозволяти або забороняти використання твору дозволяє автору (або іншій уповноваженій особі) надавати дозвіл або забороняти наступні дії:

- відтворення твору;
- публічне виконання чи сповіщення;

- публічний показ або демонстрацію;
- повторну публікацію твору іншим, ніж первинний публікатор;
- переклад, переробку, адаптацію, аранжування;
- включення твору до збірників, антологій тощо;
- розповсюдження твору шляхом продажу, дарування, здачі в оренду до моменту першого продажу;
- повідомлення твору до загального відома в такий спосіб, що публіка може мати доступ до нього у будь-який час і з будь-якого місця;
- оренду або комерційний прокат після першого продажу, якщо йдеться про комп'ютерні програми, бази даних, музичні твори у нотній формі, або твори у вигляді, що зчитується комп'ютером;
- імпорт примірників твору.

Зазначений перелік не є вичерпним. Більшість із названих дій можуть бути реалізовані щодо комп'ютерних програм у межах здійснення виключного права, за умови дотримання законодавства, норм моралі та сутності самого авторського права.

З правової точки зору, комп'ютерні програми можуть охоронятися як об'єкти авторського права — на рівні літературних творів — а також, за умови відповідності критеріям патентоздатності, можуть розглядатися як винаходи і, відповідно, підлягати патентному захисту.

У міжнародній практиці найпоширенішим підходом є класифікація комп'ютерних програм як об'єктів авторського права з наданням їм статусу літературних творів. Зокрема, стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право прямо вказує, що комп'ютерні програми підлягають охороні як літературні твори у значенні статті 2 Бернської конвенції. А згідно зі згаданою статтею цієї конвенції, поняття «літературні та художні твори» охоплює всі форми творчості в галузі літератури, науки та мистецтва, незалежно від форми їх вираження.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС) також підтверджує цей підхід. Відповідно до її статті 10, комп'ютерні програми, незалежно від того, виражені вони у вихідному чи об'єктному коді, підлягають охороні як літературні твори за Бернською конвенцією 1971 року. Ця угода стала першою міжнародною правовою основою, яка розглядає інтелектуальну власність у контексті міжнародної торгівлі, встановлюючи засоби правового захисту та допустимі обмеження у випадку порушення прав.

Українське законодавство підтримує той самий підхід. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 визнає комп'ютерні програми як об'єкти авторського права. У законі програма визначена як набір інструкцій, виражених у будь-якій формі — словесній, числовій, кодовій, схематичній або символічній — які подані в електронному вигляді та придатні для зчитування технічними пристроями (комп'ютерами, смартфонами, ігровими консолями, смарт-ТВ тощо), що дозволяє привести ці пристрої в дію для досягнення певної мети. Під охорону підпадають як операційні системи, так і прикладні програми, незалежно від того, подані вони у вихідному чи об'єктному коді.

Важливо підкреслити, що для того, аби комп'ютерна програма могла отримати охорону як твір, вона повинна бути оригінальною. Це означає, що вона має бути результатом особистої інтелектуальної діяльності автора, втілювати творчі рішення, прийняті ним у процесі створення. Однак з огляду на специфіку авторського права, механізм оцінки оригінальності комп'ютерних програм часто є формальним, адже основні елементи їхньої природи — ідеї та функціонал — не підлягають захисту в рамках авторського права.

Режим охорони програмного забезпечення через авторське право також закріплений у праві Європейського Союзу. Так, Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 квітня 2009 року прямо встановлює,

що країни-члени ЄС повинні забезпечувати охорону комп'ютерних програм як літературних творів у розумінні Бернської конвенції.

Подібна практика закріплена і в законодавстві Сполучених Штатів Америки. Згідно з положеннями Розділу 17 Кодексу США, який містить положення Закону про авторське право 1976 року (з усіма подальшими змінами), комп'ютерні програми також підлягають охороні як об'єкти авторського права.

Отже, захист комп'ютерних програм у межах авторського права є усталеною міжнародною практикою. Водночас такий підхід має низку нюансів, пов'язаних з техніко-правовою природою самих програм.

У законодавстві більшості країн закріплено положення, відповідно до якого охорона авторським правом поширюється виключно на форму вираження твору, тоді як ідеї, процеси, методи та інші абстрактні концепції не підлягають правовому захисту. Зокрема, частина третя статті 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» чітко зазначає, що правова охорона не розповсюджується на ідеї, теорії, принципи, методики, процедури, системи чи способи навіть у випадку, якщо вони знайшли відображення у творі. Подібний підхід реалізований і в праві США — у статті 102 Розділу 17 Кодексу США.

Європейський суд також дотримується цієї позиції. У справі *SAS Institute Inc. v. World Programming Ltd.* (рішення від 2 травня 2012 року) він постановив, що функціональні особливості програмного забезпечення, мови програмування та формати файлів, які слугують виконанню функцій програми, не є формою її вираження і, відповідно, не охороняються авторським правом.

Таким чином, виходячи з аналізу українського законодавства, положень Угоди ТРІПС та міжнародної судової практики, можна зробити висновок: правову охорону в межах авторського права здобуває лише код програми — як у вихідній, так і в об'єктній формі — оскільки саме у ньому втілена форма твору.

Однак у США склалася більш розширена правова практика. Так, 9 травня 2014 року Апеляційний федеральний окружний суд США у справі *Oracle America, Inc. v. Google Inc.* визнав, що авторське право може поширюватися не тільки на код, а й на структуру, послідовність і організацію програми. Попри це, навіть у такому випадку функціональність — ключовий аспект будь-якої комп'ютерної програми — не охоплюється авторсько-правовою охороною, що залишається суттєвим недоліком цього правового механізму.

Узагальнюючи, варто зазначити, що авторське право захищає комп'ютерні програми від несанкціонованого копіювання чи відтворення їх вихідного або об'єктного коду. Для набуття такого захисту не обов'язково реєструвати програму — достатньо факту її створення. Крім того, завдяки участі України в Бернській конвенції, авторсько-правова охорона діє автоматично на території всіх країн-учасниць цієї угоди. Така модель забезпечує легкість доступу до захисту та його універсальний характер.

Однак, на відміну від інших творів, комп'ютерні програми мають специфічну особливість — вони створюються не лише для вираження творчості, а й для досягнення конкретного функціонального результату, що прямо відображено у визначенні комп'ютерної програми в українському законодавстві. Цей результат реалізується через виконання певних дій та процесів, які, як зазначалося, не охороняються авторським правом. Це кардинально відрізняє програму від, скажімо, літературного твору, в якому головне значення має зміст. У програмі ж ключову роль відіграє функціональність, а код — лише інструмент її реалізації. Доказом цього є те, що існують тисячі програм з однаковим функціоналом, але написаних різними мовами чи структурами.

Звідси й виникає запитання: чи існують правові механізми, здатні захистити не лише форму, а й саму суть комп'ютерної програми — її ідею, логіку, функціонал? Відповідь ствердна, але реалізація такого підходу

потребує врахування низки юридичних та практичних нюансів, що будуть розглянуті далі.

У підсумку варто визнати: комп'ютерна програма складається з двох взаємопов'язаних, але юридично розмежованих складників — коду як форми вираження та функціональних можливостей як мети реалізації. Кожен із них потребує окремого режиму правової охорони. Саме тому ефективний захист програмного забезпечення можливий лише за умов впровадження комплексного підходу до правового регулювання, що охоплює різні механізми охорони та чітко визначає їхню сферу дії. Використання міжнародного досвіду у цьому контексті є запорукою створення збалансованої та дієвої системи правової охорони комп'ютерних програм.

1.3 Міжнародний аспект захисту прав на комп'ютерну програму

Головною метою авторського права є забезпечення правового захисту інтересів розробника комп'ютерної програми. Автор прагне зберегти повний контроль над створеним об'єктом, унеможливити його використання третіми особами без належного дозволу, а також захистити свою інтелектуальну працю від несанкціонованого застосування чи комерційної експлуатації. Закон дозволяє автору або іншій уповноваженій особі передавати права на програмне забезпечення третім сторонам на підставі укладеного договору. Зокрема, автор може включити до умов такого договору заборону на копіювання, перепродаж або використання програми з іншими комп'ютерами, що часто практикується при реалізації корпоративного ПЗ [38, с. 481].

Як уже зазначалося, авторське право виникає автоматично з моменту створення комп'ютерної програми і не вимагає обов'язкової державної реєстрації. Проте міжнародні договори гарантують автору можливість офіційно засвідчити свої права шляхом реєстрації, депонування чи нотаріального посвідчення. Реєстрація авторського права на комп'ютерну програму дозволяє отримати охоронний документ – свідоцтво, яке фіксує

належність прав конкретному суб'єкту. Таке свідоцтво може стати важливим доказом у судовому процесі при захисті авторства, а також при укладанні ліцензійних чи інших договорів, пов'язаних із винагородою за використання програми.

Процедура державної реєстрації авторських прав на комп'ютерні програми регламентується Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756. Для здійснення реєстрації автор або його представник подає до Національного органу інтелектуальної власності пакет документів, що становить реєстраційну заявку.

Окрім цього, в Україні функціонує Реєстр виробників і розповсюджувачів програмного забезпечення. Згідно з Положенням про цей реєстр [50], його ведення забезпечує Державна служба інтелектуальної власності України, а технічним адміністратором виступає підпорядковане їй державне підприємство. Мета реєстру полягає у формуванні національної інформаційної бази даних, веденні статистичного обліку, створенні прозорого конкурентного середовища, забезпеченні обліку й ідентифікації виробників і дистриб'юторів програмного забезпечення, а також у підтримці розвитку вітчизняної ІТ-інфраструктури. До цього реєстру включаються суб'єкти господарювання, які займаються розробкою та розповсюдженням програмного забезпечення на території України.

Автором комп'ютерної програми, а відповідно й носієм особистих немайнових прав автора, може бути виключно фізична особа – незалежно від її віку чи рівня дієздатності. Навіть якщо програму створено в рамках трудових обов'язків або на замовлення юридичної особи, автором вважається саме фізична особа, яка здійснила творчу розробку.

Відповідно до частини першої статті 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права», саме автор виступає первинним суб'єктом авторського права на комп'ютерну програму. Інші особи – як фізичні, так і юридичні – можуть набути майнові авторські права лише за наявності відповідного правочину або на підставі норми закону. Особи, які не брали

участі у творчому процесі створення програми, не можуть вважатися авторами або співавторами, навіть якщо їхній внесок полягав у наданні організаційної, технічної, матеріальної допомоги чи загального керівництва.

У статті 2 Директиви 2009/24/ЄС також наголошено, що автором комп'ютерної програми є фізична особа або група осіб, які її створили, а за певних умов – юридична особа, якщо це передбачено законодавством держави-члена. Якщо ж програма була розроблена в межах трудових обов'язків або за інструкціями роботодавця, право на здійснення всіх майнових прав належить саме роботодавцю, якщо інше не визначено трудовим контрактом.

Процедура реєстрації авторського права на комп'ютерну програму визначена в Порядку державної реєстрації авторського права та договорів, що стосуються права автора на твір, затвердженому постановою Кабміну № 1756 від 27 грудня 2001 року. Порядок регламентує подання заяви, її розгляд, проведення реєстрації, публікацію відповідної інформації, видачу свідоцтва, а також ведення відповідних державних реєстрів.

Цікаво, що пункт 22 цього Порядку дозволяє авторові залишатися анонімним. У такому разі він може заборонити згадування свого імені в офіційних реєстраційних матеріалах, натомість вимагаючи використання псевдоніма.

Згідно з пунктом 5 зазначеного Порядку, для реєстрації подається примірник комп'ютерної програми у вигляді її вихідного коду або його фрагментів – у тій частині, що достатня для ідентифікації. Заявник має право самостійно визначати обсяг наданого тексту, при цьому він може вилучити конфіденційні або небажані для розголошення фрагменти. Крім того, до заяви додається інструкція або рекомендації щодо використання програми.

Враховуючи, що одним зі стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України є євроінтеграція, особливої ваги набуває гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу в сфері інтелектуальної власності. Це передбачено, зокрема, Угодою

про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18 березня 2004 року, а також Угодою про науково-технологічне співробітництво. У цьому контексті важливо звернути увагу на актуальні положення Директиви 2009/24/ЄС, що регламентують охорону комп'ютерних програм і мають практичне значення для формування національної правової системи.

Директива ЄС підкреслює особливу чутливість комп'ютерних програм до неправомірного використання: попри значні вкладення у їх розробку — як людські, технічні, так і фінансові — такі програми легко копіюються з мінімальними витратами. Враховуючи важливість програмного забезпечення для індустріального розвитку Європейського Союзу, різноманітність національних підходів до правової охорони цих об'єктів у країнах-членах створює бар'єри для формування єдиного цифрового ринку. Тому необхідно гармонізувати відповідне законодавство та вживати заходів для уникнення подальших розбіжностей. При цьому захист програм має здійснюватися так, щоб не обмежувати інші форми охорони, які можуть бути застосовані в окремих випадках. Особи, що мають право користування комп'ютерною програмою, повинні мати змогу виконувати дії, пов'язані з аналізом її функціональності, якщо такі дії не порушують авторські права.

Право автора включає можливість запобігати неправомірному доступу до програми. Одним із дієвих інструментів є використання технічних засобів захисту, що ґрунтуються на положеннях статті 11 Договору ВОІВ з авторського права. Згідно з нею, країни-учасниці зобов'язані забезпечити юридичні механізми, що унеможливають обхід технічних рішень, якими автори обмежують невідповідні чи несанкціоновані дії щодо своїх творів.

До таких технічних засобів належать спеціальні команди у програмному коді, які автоматично активуються, коли користувач намагається здійснити несанкціоновані дії. Відомі два основні способи такого захисту — через систему паролів або завдяки вбудованим функціям

безпеки. У випадку з апаратним захистом програму неможливо прочитати або копіювати технічними засобами; видалити такий захист можна лише разом із усією програмою, що практично унеможлиблює її незаконне використання.

Автором комп'ютерної програми завжди виступає фізична особа або група фізичних осіб (авторський колектив). Водночас майнові авторські права можуть бути передані юридичній особі чи іншим суб'єктам на підставі договору або законодавчої норми.

Згідно з позицією деяких дослідників, із моменту набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС було остаточно врегульовано питання щодо прав на комп'ютерні програми, створені працівниками. Зокрема, частина 4 статті 181 Угоди встановлює, що виключні майнові права на службові комп'ютерні програми належать роботодавцю, якщо інше не визначено контрактом. Враховуючи, що Угода має статус частини національного законодавства (відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України»), її положення мають безпосереднє правове значення в межах України.

Саме у зв'язку з імплементацією Угоди до законодавства України було внесено низку змін. Так, у 2021 році частину третю статті 440 Цивільного кодексу доповнено нормою, згідно з якою всі майнові права на комп'ютерні програми, створені в рамках виконання трудового договору, автоматично переходять до роботодавця, якщо інше не передбачено договором. Перший абзац цієї частини регламентував розподіл прав на інші службові твори — між автором і роботодавцем спільно. Також зміни було внесено до частини 2 статті 16 Закону України про авторське право 1993 року, що відсилає до іншого акту.

Ці зміни були ухвалені в межах Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року — вже після ратифікації Угоди з ЄС. Проте з прийняттям нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» в чинну редакцію статті 440 ЦКУ були

знову внесені зміни: з неї було вилучено окремий абзац щодо комп'ютерних програм, натомість запроваджено загальне правило. Відповідно до нього, всі майнові права на твори, створені в рамках трудових відносин, повністю переходять до роботодавця, якщо інше не передбачено договором або законом.

Таким чином, принцип, який спочатку застосовувався виключно до комп'ютерних програм, тепер розповсюджується на всі службові твори.

Подібна правова позиція закріплена й на рівні законодавства Європейського Союзу. Так, пункт 3 статті 2 Директиви 91/250/ЄЕС Ради ЄС передбачає, що якщо працівник створює комп'ютерну програму в межах виконання своїх трудових обов'язків або згідно з інструкціями роботодавця, всі майнові права на цю програму належать роботодавцеві, за винятком випадків, коли інше визначено у трудовому або цивільному договорі.

Окреме майнове право, яке залишається виключно за автором, — це право на справедливу винагороду за використання його твору. Відповідно до частини другої статті 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автор службового твору має право на винагороду за його створення та використання, а також за передачу відповідних прав. Якщо створення таких творів є частиною посадових обов'язків працівника, винагорода може бути включена до його заробітної плати — за умови, що це передбачено умовами договору. Вчені вважають, що саме договір є основним гарантом дотримання майнових прав у сфері інтелектуальної власності.

У випадках, коли питання про винагороду не врегульовано договором, вона виплачується окремо, і її розмір визначається відповідно до законодавства — Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав».

Таким чином, винагорода за створення та передачу прав на службову комп'ютерну програму може бути або частиною заробітної плати (якщо це прописано у трудовому договорі), або визначатися окремим договором між

автором і роботодавцем. В межах такого договору сторони можуть визначити порядок розподілу, користування і передачі майнових прав, включно з ситуаціями спільного володіння ними.

На практиці поширене встановлення фіксованого розміру винагороди, який вказується в договорі. Такий підхід вигідний і автору, який заздалегідь знає розмір виплати, і роботодавцю, який може точніше прогнозувати потенційний прибуток від використання створеного твору.

Особливість комп'ютерних програм полягає в їх складності та масштабності. Сучасні програми часто створюються колективами авторів, де кожен відповідає за певний фрагмент продукту. Хоча кожна частина може мати самостійне функціональне значення, без жодної з них програмне забезпечення не працює. У випадку створення програми спільною працею кількох працівників у межах їхніх трудових обов'язків, відносини між ними регулюються нормами про співавторство.

Відповідно до статті 436 Цивільного кодексу України, співавторам належать особисті немайнові права спільно, а майнові права переходять до роботодавця з моменту створення твору, якщо інше не передбачено домовленістю сторін.

Важливо розуміти, що правовідносини між співавторами мають цивільно-правовий характер, тоді як відносини між роботодавцем і кожним із них — трудовий. Розподіл майнових прав у такому випадку регулюється нормами цивільного права, або ж може бути закріплений у спеціальному договорі.

Для тих сфер, де працівники в межах своїх посадових функцій регулярно створюють об'єкти авторського права, доцільно розробляти внутрішні нормативні акти, такі як положення, типові договори, що врегульовують порядок володіння та розподілу прав на створені ними службові твори, зокрема комп'ютерні програми.

Щодо моменту виникнення авторських прав у співавторів, слід зазначити: якщо комп'ютерна програма створюється в умовах нероздільного

співавторства, авторські права набуваються всіма співавторами одночасно — у момент спільного завершення роботи над твором. У випадку ж роздільного співавторства, коли кожен учасник створює окрему частину програми, що має самостійне значення і може використовуватись окремо, авторське право на таку частину виникає в момент її створення, а право на програму в цілому — у момент об'єднання всіх складників в єдину функціональну систему.

У міжнародній практиці, зокрема в США, правове регулювання відносин між роботодавцем і працівником у сфері інтелектуальної власності здійснюється переважно на рівні законодавства окремих штатів, хоча судова практика загалом демонструє єдиний підхід. Якщо між сторонами укладено договір, саме його умови визначають, кому належать майнові права на створений об'єкт. Як правило, права переходять до роботодавця, якщо:

а) в договорі прямо вказано, що об'єкт інтелектуальної власності передається роботодавцеві;

б) працівника найнято з метою створення такого об'єкта або це є частиною його службових обов'язків.

За відсутності письмового договору автором і власником прав вважається працівник, хоча роботодавець може претендувати на безоплатну ліцензію, якщо доведе свою участь у створенні об'єкта — наприклад, шляхом фінансування, забезпечення робочого часу, обладнання чи ресурсів.

Українська політика у сфері інтелектуальної власності також зазнала суттєвих трансформацій. Це, зокрема, закріплено в Указі Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні», який був спрямований на реалізацію конституційного права громадян на захист результатів творчої діяльності, розвиток національного ринку інтелектуальної власності, а також створення сприятливого середовища для інновацій. Указ передбачав приєднання України до ключових міжнародних угод: Римської конвенції 1961 року, Договору ВОІВ про авторське право, Договору ВОІВ про виконання і фонограми, а також імплементацію положень Угоди TRIPs. Серед практичних кроків — створення

спеціалізованих підрозділів у складі МВС та СБУ для боротьби з порушеннями у сфері інтелектуальної власності, організація інституту інспекторів з ІВ у структурі Державного департаменту інтелектуальної власності, а також включення курсу з основ інтелектуальної власності до навчальних програм ВНЗ.

Важливо зазначити, що участь України в європейських конвенціях, які встановлюють спільні правові стандарти для Ради Європи та ЄС, є ключовим чинником подальшої гармонізації українського законодавства з європейським правовим простором.

Як справедливо зазначає Л. В. Міхневич, гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами у сфері інтелектуальної власності не є чимось винятковим чи несподіваним. Це обумовлено тим, що норми авторського права історично мають високий ступінь універсальності та спільності серед правових систем різних держав [22, с. 14]. Крім того, формування національного інституту авторського права в Україні відбувалося під безпосереднім впливом європейських підходів до правової охорони творчих результатів [21, с. 59].

Вагомим етапом на шляху вдосконалення механізмів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема комп'ютерні програми, стала ратифікація Україною 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та державами-членами ЄС [60]. Цей міжнародний договір поклав на Україну низку зобов'язань у сфері інтелектуальної власності, що вимагають приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм.

Як акцентує І. Є. Якубівський, під час оновлення цивільного законодавства, зокрема систематизації положень про об'єкти інтелектуальної власності, важливо враховувати міжнародно-правові зобов'язання України. Це стосується як участі держави у діяльності міжнародних організацій, таких як Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ/WIPO),

Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (UPOV), Світова організація торгівлі (СOT/WTO), так і положень двосторонніх угод [86, с. 163].

Правову охорону комп'ютерних програм регламентують кілька міжнародних документів. Серед ключових — Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1971 р.) [4], Женевська конвенція про авторське право (1952 р.), а також Всесвітня конвенція про авторське право, яка була створена під егідою ЮНЕСКО як альтернативний інструмент для країн, що не приєдналися до Бернської конвенції [7].

У 2001 році Україна приєдналася до Договору ВОІВ про авторське право [57], однак її співпраця з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності розпочалася ще раніше — у 1970 році. Ця організація, що функціонує як спеціалізована установа ООН, є глобальною платформою для обговорення та формування політики в сфері ІВ, а також координує розробку міжнародних стандартів і надає послуги з охорони прав інтелектуальної власності [15, с. 104–116].

Висновки до Розділу 1

Розкривши теоретичні засади права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму, можна зробити наступні висновки:

1. У сучасному інформаційному суспільстві, що стрімко розвивається під впливом новітніх інформаційних технологій, цифрові інструменти – такі як Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, онлайн-платежі, електронні гроші – стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Комп'ютери, планшети, смартфони та інші складні технічні пристрої вже давно сприймаються як звичні й необхідні засоби як у професійній діяльності, так і в побуті. В цьому контексті особливу вагу набувають комп'ютерні програми, які, задовольняючи потреби як суспільства загалом, так і економіки зокрема, суттєво впливають на технологічний розвиток, розширюють функціональні можливості цифрових рішень і стимулюють прогрес.

2. Складна природа програм як об'єктів авторського права ускладнює реалізацію механізмів правового захисту. Це підтверджується й окремими судовими прецедентами. Зокрема, у справі за позовом представника компанії Microsoft проти ПАТ «Житомиргаз» щодо незаконного використання програмного забезпечення, апеляційний суд залишив у силі рішення суду першої інстанції, яким позов було відхилено. Позивач посилався на відсутність у відповідача документів, що підтверджують право на використання програм Microsoft за ліцензіями Open License або Get Genuine Solution, а також на результати експертизи та обшуку, які засвідчили наявність неліцензійних копій ПЗ. Водночас суд не визнав ці доводи переконливими, зазначивши, що через шифрування дисків комп'ютерів експерти не змогли достовірно встановити факт порушення, а сам факт шифрування не було підтверджено відповідними доказами

3. Комп'ютерна програма має бути результатом творчої діяльності, втіленим у конкретну, об'єктивну форму. Відсутність однієї з цих характеристик позбавляє об'єкт можливості правового захисту. У приклад можна навести справу щодо захисту майнових авторських прав, у якій суд дійшов висновку, що зміни, внесені до наявної програми, не є результатом творчої діяльності, оскільки не містять ознак оригінальності. Як було зазначено у висновку судової експертизи з питань комп'ютерної техніки та інтелектуальної власності, новостворений програмний продукт фактично є модифікованою версією вже існуючого, і тому не підлягає охороні авторським правом

4. У міжнародній практиці найпоширенішим підходом є класифікація комп'ютерних програм як об'єктів авторського права з наданням їм статусу літературних творів. Зокрема, стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право прямо вказує, що комп'ютерні програми підлягають охороні як літературні твори у значенні статті 2 Бернської конвенції. А згідно зі згаданою статтею цієї конвенції, поняття «літературні та художні твори» охоплює всі форми творчості в галузі

літератури, науки та мистецтва, незалежно від форми їх вираження. Зокрема в США, правове регулювання відносин між роботодавцем і працівником у сфері інтелектуальної власності здійснюється переважно на рівні законодавства окремих штатів, хоча судова практика загалом демонструє єдиний підхід. Якщо між сторонами укладено договір, саме його умови визначають, кому належать майнові права на створений об'єкт.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ

2.1 Способи правової охорони комп'ютерних програм

Відповідно до частини другої статті 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права», майнові авторські права на комп'ютерну програму можуть бути повністю або частково передані іншій особі — на підставі договору чи закону. Повна передача охоплює усі способи використання програми на території будь-якої держави, тоді як часткова — обмежується певними способами використання або конкретною територією.

Особа, яка набуває такі права, стає суб'єктом авторського права в межах переданих повноважень, отримуючи можливість дозволяти використання програми або розпоряджатися нею іншим законним чином. Питання обігу майнових прав на комп'ютерні програми регулюється нормами Цивільного кодексу України та Закону «Про авторське право і суміжні права».

Проте, у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану через збройну агресію РФ, виникли труднощі у реалізації та захисті прав інтелектуальної власності. Це стало поштовхом до активізації нормотворчої діяльності у відповідній сфері.

Розробка комп'ютерних програм є однією з ключових сфер діяльності ІТ-фахівців, що потребує належного правового регулювання і захисту з боку автора або власника. Із розвитком ІТ-галузі зростає кількість розробників, які створюють унікальні продукти — від програмного коду до інтерфейсів, — і, разом з тим, збільшується кількість випадків незаконного використання результатів їхньої інтелектуальної праці. Попри це, законодавство України досі не забезпечує належного рівня правового захисту програмного забезпечення.

Чинна класифікація комп'ютерної програми як літературного твору є застарілою і не враховує технічну специфіку цих об'єктів — адже програмне

забезпечення складається з інструкцій, вихідного та об'єктного коду, які можуть бути викрадені різними способами.

Як зазначає І. Є. Якубівський, сучасний розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні відбувається за двома напрямками: модернізація та європеїзація норм, а також запровадження спеціальних положень, що регулюють особливості правового режиму в умовах воєнного стану [85, с. 68–69].

До прикладу, 1 грудня 2022 року був ухвалений новий Закон України «Про авторське право і суміжні права», який набрав чинності з 1 січня 2023 року, а також Закон від 20 березня 2023 року, спрямований на посилення захисту прав інтелектуальної власності [42]. У той же час, 1 квітня 2022 року був прийнятий спеціальний Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану» [51]. Цей нормативний акт передбачає призупинення процесуальних строків щодо набуття прав ІВ та подання документів — заяв, заперечень, клопотань тощо — до 90 днів після скасування воєнного стану, без необхідності сплати додаткових зборів.

Водночас дія цього Закону не впливає на чинність уже зареєстрованих прав чи строк дії охоронних документів — вони залишаються в силі, і суб'єкти можуть ними користуватися повною мірою, незалежно від умов воєнного стану.

Утім, окремі положення цього Закону, зокрема абзац третій пункту 1 статті 1, викликають запитання в науковців. Йдеться про норму, за якою, якщо майнові права припиняються у день запровадження або в період дії воєнного стану, то вони вважаються чинними до наступного дня після його завершення. Лише після цього строк дії таких прав може бути продовжений у встановленому порядку.

Ми поділяємо позицію І. Є. Якубівського, який на основі системного аналізу чинного законодавства дійшов висновку, що зазначене положення стосується лише тих майнових прав інтелектуальної власності, які передбачають можливість продовження строку їх дії [85, с. 71]. Це стосується

насамперед об'єктів патентного права, отже, у контексті комп'ютерних програм дана норма не має практичного впливу.

Варто також відзначити, що у сфері цивільних і господарських правовідносин режим воєнного стану прирівнюється до форс-мажорних обставин. Такий підхід підтверджено як законом, так і правозастосовною практикою. Зокрема, Торгово-промислова палата України в листі від 28 лютого 2022 року наголосила, що події, пов'язані з початком повномасштабної війни з 24 лютого, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними для всіх учасників господарських відносин, що унеможлиблює виконання зобов'язань у строк через обставини непереборної сили (форс-мажор) [83].

Проте, як зауважує А. О. Кодинець, у сфері публічно-правових відносин, до яких належить набуття прав інтелектуальної власності, форс-мажор не може бути підставою для перенесення юридично значущих дій — таких як подання заяв, сплата зборів чи мита. Оскільки ці правовідносини базуються на законі, їхнє здійснення не повинне зупинятися під час воєнного стану. Відтак, Національний орган інтелектуальної власності має забезпечувати безперебійну реалізацію своїх повноважень навіть у таких умовах [18, с. 131].

У підсумку можна стверджувати: жодних спеціальних обмежень на обіг майнових прав інтелектуальної власності в період воєнного стану не встановлено. Передача авторських майнових прав на комп'ютерну програму може здійснюватися як у договірному порядку, так і без укладення договору. Повна і безвідклична передача усіх або частини таких прав можлива в обох формах, тоді як передача прав на тимчасове використання — виключно за договором.

Щодо обсягу переданих прав — повністю чи частково — варто зазначити, що часткова передача не може стосуватися поділу самого виключного права, яке є неподільним за суттю. Натомість мова йде про обмеження обсягу використання: наприклад, надання прав лише на

використання програми в певній країні, визначеним способом або для конкретної мети (наприклад, для соціального проєкту чи внутрішнього користування).

Як уже зазначалося, згідно зі статтею 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права», повна передача авторських майнових прав охоплює усі способи використання програми в будь-якій точці світу. Часткова ж передача обмежує обсяг прав територіально або функціонально — тобто дозволяє використовувати програму лише певним чином або в конкретній юрисдикції.

У науковій літературі загальноновизнаним є підхід, за яким договір про передачу майнових прав інтелектуальної власності здебільшого передбачає повне відчуження прав. Так, А. О. Кодинець підкреслює, що йдеться про передачу всього комплексу майнових прав на об'єкт, на відміну від договору про передачу виключного права на використання, який обмежується певними умовами використання [17, с. 6–7].

У випадку укладення договору про передачу виключних майнових авторських прав на комп'ютерну програму, право на дозволи або заборону її використання переходить від початкового правовласника до набувача разом із самим правом використання програми.

Варто також зазначити, що законодавство не встановлює чіткої термінології для сторін таких договорів. Зокрема, стаття 1113 Цивільного кодексу України використовує поняття «суб'єкт майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності» та «набувач», тоді як стаття 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» оперує термінами «особа, яка передає (відчужує)» і «особа, яка набуває» права. У межах даного дослідження доцільно називати сторони такого договору відповідно — відчужувачем та набувачем виключних майнових авторських прав.

Враховуючи діючу концепцію дворівневої природи предмета договору, доцільно визначати предметом угоди про передачу (відчуження) виключних майнових авторських прав на комп'ютерну програму, з одного

боку, самі дії з передачі таких прав, а з іншого — виключні майнові права на програму та програму як об'єкт авторського права. Закон прямо забороняє включати до предмета договору об'єкти чи права, які не існували на момент його укладення (абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Передача виключних майнових прав набувачеві зазвичай відбувається з моменту укладення договору, якщо інше не передбачено самим договором або відповідним законом. Якщо ж передача прав вимагає їх державної реєстрації, то права переходять з моменту такої реєстрації.

Законодавство не містить обов'язкової вимоги щодо платності договору — передача виключних майнових прав може бути здійснена безоплатно. Проте з огляду на презумпцію платності, закріплену в ч. 5 ст. 626 ЦК України, умова про безоплатність має бути чітко вказана у тексті угоди. У разі, якщо договір є оплатним, його вартість може визначатися у вигляді фіксованої суми, яка сплачується одноразово або частинами (періодичними платежами).

Частина 3 ст. 1113 ЦК України гарантує, що укладення договору про відчуження виключних майнових авторських прав не скасовує раніше укладені ліцензійні договори. Проте положення абз. 3 ч. 2 ст. 49 спеціального закону уточнює: це правило діє лише за відсутності протилежного у самому ліцензійному договорі. Іншими словами, якщо в ліцензійній угоді передбачено припинення її дії у разі відчуження прав третій особі, така дія втрачає чинність за фактом укладення відповідного договору відчуження.

Важливо також те, що чинне законодавство не передбачає обов'язкової реєстрації ліцензійних договорів чи їх публічного розголошення. Це створює ризик, що набувач прав може не знати про існування таких договорів. У зв'язку з цим, якщо передача виключних майнових прав на комп'ютерну програму здійснюється під час дії чинних ліцензій, відчужувач зобов'язаний надати набувачеві інформацію про ці ліцензії, включно з їх умовами, строками та відомостями про ліцензіатів.

Також необхідно отримати письмову згоду набувача на прийняття відповідних зобов'язань.

З огляду на складність реалізації правових норм, що регулюють відчуження виключних майнових прав, фахівці пропонують внести до законодавства норму, яка б зобов'язувала відчужувача інформувати набувача про всі діючі ліцензійні договори, що були укладені раніше, їх зміст, умови та сторін договорів [73, с. 116]. Цю пропозицію слід підтримати, з тією лише поправкою, що вимога про надання нотаріально засвідчених копій договорів є надмірною і потенційно може порушувати права ліцензіатів. Доцільно обмежитись обов'язком надання набувачеві вичерпної інформації про наявні ліцензії, зокрема — тип ліцензії, її строк дії та відомості про ліцензіата.

2.2 Комп'ютерне піратство та основні способи боротьби з ним

У звіті Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (ІПА) наголошується на критичному рівні цифрового й фізичного піратства в Україні. За наявними даними, близько 80% програмного забезпечення, встановленого на українських комп'ютерах, є неліцензованим [18, с. 128]. Таким чином, комп'ютерне піратство залишається однією з ключових загроз для розвитку індустрії програмного забезпечення як в Україні, так і в інших державах. Відповідно до статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», термін «комп'ютерне піратство» охоплює будь-яке порушення авторських прав на програмне забезпечення — зокрема, несанкціоноване копіювання, використання або поширення програм.

Серед усіх видів порушень авторських і суміжних прав саме комп'ютерне піратство є найбільш поширеним. Розуміння його причин є критично важливим для розробки ефективних методів протидії.

До основних чинників, які сприяють поширенню піратства в Україні, належать:

- Недосконалість законодавства, що регулює відповідальність за порушення авторських прав на ПЗ. У результаті порушники зазвичай

сплачують символічні штрафи, хоча втрати бізнесу через неліцензоване ПЗ можуть обчислюватися сотнями тисяч гривень.

- Невпорядкована судова практика, зокрема відсутність механізму притягнення до відповідальності адміністраторів ресурсів з файлами, тоді як за кордоном активно притягують до відповідальності навіть хостинг-провайдерів, що сприяють розповсюдженню піратського контенту.

- Низький рівень правової культури населення, через що багато користувачів не усвідомлюють, що завантаження програм без ліцензії — це фактично форма крадіжки.

Для зменшення негативного впливу піратства можуть використовуватись не лише технічні засоби захисту, але й комплекс інших підходів:

- Підвищення обізнаності про переваги легального ПЗ і ризики використання піратських копій (наприклад, через медіа, семінари, конференції, просвітницькі публікації).

- Пошук доступних легальних альтернатив, які дозволять користувачам придбати ПЗ за прийнятною ціною.

- Юридичні заходи, включно з виявленням та переслідуванням осіб, які займаються виробництвом і розповсюдженням нелегального ПЗ, шляхом кримінального або адміністративного провадження.

Для виробників програмного забезпечення методи цінової конкуренції з піратами зазвичай є неприйнятними. Піратські розповсюджувачі уникають витрат, пов'язаних із розробкою продукту (включаючи програмування, тестування, маркетинг тощо), тому демпінг із їхнього боку фактично знищує ринок для добросовісних гравців. Цінова конкуренція взагалі неможлива в сегменті спеціалізованих програм, де вартість розробки висока, а тираж — обмежений.

Загалом, будь-яка добросовісна конкуренція з тими, хто базує свій бізнес на порушенні авторського права, приречена на поразку.

Однією з особливостей авторських прав як виду цивільних прав є те, що їх захист здійснюється виключно методами, які відповідають природі цивільно-правових відносин і характеру суб'єктивних прав, що виникають у межах цих відносин. При розгляді питань захисту авторських прав на комп'ютерні програми в контексті договірних взаємин варто враховувати, що передача майнових прав за договором (крім вільних ліцензій) дозволяє набувачу створювати дві копії ліцензійного екземпляра програми: одну — для забезпечення її роботи на комп'ютері, іншу — для архівного збереження з можливістю використання у разі пошкодження чи втрати першої. Саме тому деякі дослідники вважають, що лише ліцензійні договори, які передбачають можливість відтворення необмеженої кількості копій програм, відповідають сучасним потребам ринку ІТ-послуг та одночасно гарантують дотримання авторських прав [20, с. 9].

У традиційному розумінні захист прав інтелектуальної власності — це сукупність заходів, спрямованих на попередження, припинення та усунення порушень таких прав. У правовій науці під захистом розуміється діяльність правовласника або компетентних державних органів, що включає застосування примусових заходів з метою визнання порушеного права, припинення протиправних дій та притягнення порушника до юридичної відповідальності.

Ми дотримуємося позиції, згідно з якою поняття цивільно-правового захисту включає як регулювання, так і забезпечення прав, і охоплює ширше коло заходів, ніж просто відповідальність. Наприклад, визнання авторського права є формою його захисту, але не тягне за собою покарання чи компенсації — тобто не є формою відповідальності в юридичному сенсі.

Авторські права на комп'ютерні програми захищаються як відповідно до норм Цивільного кодексу України і Закону «Про авторське право і суміжні права», так і згідно з положеннями міжнародного права. Стаття 53 цього Закону визначає підставами для захисту: невизнання, заперечення, порушення авторського права або створення загрози його порушення.

Серед поширених порушень, що стосуються саме комп'ютерних програм, можна виділити:

- Плагіат;
- Незаконне використання ПЗ, зокрема піратство;
- Імпорт без дозволу правовласника;
- Порушення умов використання ліцензії, наприклад, вихід за межі дозволеного способу використання;
- Зловживання з боку організацій колективного управління, що призводить до невиплати або неправильного розподілу винагороди;
- Обхід технологічного захисту ПЗ;
- Фальсифікація або видалення ідентифікаційної інформації про програму, її автора, правовласника або ліцензійні умови, включно з цифровими метаданими;
- Розповсюдження копій ПЗ, з яких видалено інформацію про управління правами;
- Управління сайтами, які через індексацію метаданих дозволяють знаходити та поширювати ПЗ без дотримання авторських прав.

Закон також передбачає низку дій, які створюють загрозу порушення авторських прав. Це:

1. Імпорт і продаж пристроїв або обладнання, що містять ПЗ і забезпечують доступ до нього без дозволу;
2. Налаштування програм, додатків, пристроїв, які забезпечують такий доступ, навіть якщо вони працюють через інші онлайн-ресурси;
3. Надання інструкцій з метою налаштування доступу до ПЗ без згоди правовласника, особливо коли це робиться за винагороду.

Відповідно до закону, звертатися за захистом своїх прав до суду або інших компетентних органів мають право:

- Автори та інші особи, яким належать майнові авторські права;
- Ліцензіати, що мають виключне право на використання програми

та право на отримання винагороди;

- Організації колективного управління правами, які діють на підставі доручення правовласників;
- Акредитовані організації колективного управління ІВ;
- Особи, що мають право *sui generis*, надане законом.

Правовласник має право самостійно або через уповноваженого представника звертатися за захистом своїх авторських прав. Наприклад, у випадках порушення авторських прав Корпорації «Майкрософт» на території України, їх захист здійснюється офіційними представниками компанії. У межах однієї зі справ представник «Майкрософт» зазначив, що компанія володіє виключними майновими правами на такі програмні продукти, як Microsoft Windows та Microsoft Office. Оригінальні версії цих програм поширюються корпорацією безпосередньо або через афілійовані структури та ліцензійні партнерські програми, при цьому кожен справжній екземпляр програмного забезпечення має певні елементи ідентифікації, що засвідчують його легальність.

У рамках реалізації механізмів громадського контролю, передбачених статтею 9 Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року [58], представник корпорації дізнався, що в одній зі шкіл через процедуру публічних закупівель було придбано комп'ютерну техніку з попередньо встановленою операційною системою Microsoft Windows 10 Professional. Однак після перевірки виявилось, що наклеєні на обладнання сертифікати автентичності є підробленими: зазначені на них ключі відносяться до OEM-версій Windows 10 Professional, які вшиваються у BIOS під час виробництва, і тому не можуть бути надруковані на сертифікатах або реалізовуватись окремо. Це свідчить про те, що відповідне програмне забезпечення є контрафактним, розповсюдженим без згоди правовласника, що порушує авторські права «Майкрософт» [66].

Законодавство надає суб'єктам авторських прав або їхнім представникам право звертатися до суду з вимогами щодо:

визнання авторських прав на комп'ютерну програму;
відновлення стану, що існував до порушення прав;
припинення або заборони дій, що порушують або можуть порушити авторське право;
стягнення авторської винагороди за створення чи використання програми;
компенсації моральної шкоди;
відшкодування матеріальних збитків, зокрема й втраченого прибутку;
вилучення прибутку, отриманого порушником;
виплати компенсації за порушення прав;
опублікування за рахунок порушника інформації про допущені правопорушення та відповідні судові рішення;
застосування інших законних заходів для забезпечення захисту авторських прав на комп'ютерні програми.

Таким чином, правова система України передбачає широкі можливості для цивільно-правового захисту авторських прав у сфері програмного забезпечення. Суд, розглядаючи такі справи, має повноваження застосовувати будь-який із передбачених способів захисту. У судовій практиці вже сформовано певний обсяг рішень, які підтверджують це.

Наукова думка пропонує різні підходи до класифікації заходів правового захисту. Наприклад, І. Є. Якубівський пропонує поділ на припинювальні, відновлювальні та компенсаційні способи захисту [87, с. 23-25]. На наш погляд, така класифікація повною мірою охоплює усі цивільно-правові засоби захисту авторських прав на комп'ютерні програми.

До припинювальних заходів належать, зокрема, заборона або припинення дій, що порушують права чи створюють загрозу їх порушення. Ці заходи можуть застосовуватися як окремо, так і в комбінації з іншими, наприклад, відшкодуванням моральної чи матеріальної шкоди. Типовим прикладом є рішення суду про заборону подальшого використання чи поширення комп'ютерної програми або про припинення її використання у

конкретний спосіб. Щоправда, в українському законодавстві наразі не передбачено заборони використання програми конкретним способом як окремого способу захисту. Це стало підставою для законодавчих пропозицій науковців. Зокрема, І. Є. Якубівський пропонує внести до законодавства положення про заборону неправомірного використання об'єкта ІВ конкретним способом як самостійний захід захисту, що дозволило б гармонізувати українське право з правом Європейського Союзу [88, с. 360].

На нашу думку, таке нововведення особливо важливе для правовідносин, що виникають на основі ліцензійних договорів, де спосіб використання об'єкта інтелектуальної власності часто є істотною умовою.

Ліцензійна угода може охоплювати як усі можливі способи використання комп'ютерної програми, так і лише окремі з них. Якщо ліцензіат використовує програму у спосіб, який не передбачено ліцензійними умовами, це розглядається як порушення майнових авторських прав. У таких випадках ліцензіар має право вимагати дотримання встановлених умов та заборонити використання програми у спосіб, який суперечить положенням ліцензійного договору.

Прикладом судового врегулювання такого спору є постанова Вищого господарського суду України від 11 квітня 2017 року, у якій було підтверджено рішення попередніх інстанцій про відмову в задоволенні вимог ліцензіара. Позивач, який є автором комп'ютерних програм, намагався заборонити ліцензіату їх використання. Проте суд встановив, що відповідач використовував програми виключно в межах технічної експлуатації електроприводів — саме таке використання і було дозволене умовами ліцензійної угоди.

У цьому випадку сторони уклали договір, за яким ліцензіар передав ліцензіату право на комерційне використання комп'ютерних програм, зокрема на їх відтворення, тиражування, продаж зареєстрованих копій, а також передачу третім особам. Коли ж ліцензіар дізнався про встановлення програмного забезпечення на виробничому обладнанні, він вимагав

припинити використання та надати доступ до обладнання для видалення програм з мікропроцесорів. Згодом він висунув категоричну вимогу щодо припинення «незаконного використання» ПЗ.

Однак у ході судового розгляду було встановлено, що всі версії комп'ютерних програм були або придбані законно за згодою автора, або встановлені самим автором у процесі налаштування обладнання. Це виключало факт незаконного використання, який намагався довести позивач [30].

Подібну позицію висловила Судова палата у господарських справах Верховного Суду України у рішенні від 17 вересня 2017 року. Суд дійшов висновку, що відповідач отримав електрообладнання з уже встановленим програмним забезпеченням, яке функціонувало на базі оригінальних програм, введених у цивільний обіг із згоди автора, а отже — використовував їх правомірно [36].

Ці справи демонструють, що у практичній площині часто виникає розбіжність у розумінні терміну «спосіб використання комп'ютерної програми» між сторонами ліцензійного договору. Зазвичай ліцензіар, який є власником авторських прав, трактує це поняття обмежено, тоді як ліцензіат — ширше, орієнтуючись на потреби комерційної діяльності. Судова практика, як правило, стає на бік обґрунтованого та фактично дозволеного використання.

Це лише підкреслює актуальність законодавчого закріплення окремого способу захисту авторських прав, який би передбачав можливість заборони конкретного способу використання об'єкта інтелектуальної власності, що дозволило б чітко врегулювати подібні спори.

У протиполог до раніше розглянутих випадків, слід навести приклад справи, що розглядалася Господарським судом міста Києва у 2021 році, в якій суд задовольнив вимогу про заборону використання комп'ютерної програми. Позов був поданий ТОВ «Моленарі» до ТОВ «Сервісна компанія «Експрес-Сервіс» із вимогою припинити незаконне використання

програмного забезпечення «1С:Підприємство 8. Управління торговим підприємством для України».

Як було встановлено в ході судового розгляду, відповідач у процесі ведення господарської діяльності відтворив вказану програму без наявності чинних ліцензійних угод, що підтвердило порушення положень статей 426 і 440 Цивільного кодексу України, а також норм Закону України «Про авторське право і суміжні права». Таким чином, відповідач порушив виключні майнові права, які належали позивачеві.

Цікавим аспектом цієї справи стало те, що факт порушення було виявлено на основі документів, наданих самим відповідачем — зокрема, рахунку-фактури та видаткової накладної, датованих 2018 роком. Експертне дослідження підтвердило, що ці документи були створені в середовищі програми «1С:Підприємство 8», причому із використанням зміненого програмного коду.

У 2022 році Верховний Суд у складі суддів Касаційного господарського суду залишив чинними рішення господарських судів попередніх інстанцій, які заборонили відповідачеві використовувати зазначене програмне забезпечення через відсутність правових підстав і порушення авторських прав власника цієї програми [29].

Цей прецедент вкотре доводить необхідність посилення боротьби з комп'ютерним піратством шляхом удосконалення правового регулювання охорони комп'ютерних програм як специфічного об'єкта авторського права. Варто підвищити рівень юридичної відповідальності за такі порушення, зокрема шляхом впровадження значних компенсацій за завдані збитки. Такі кроки сприятимуть не лише кращому дотриманню авторських прав, а й підвищенню інвестиційної привабливості держави та правової обізнаності громадян.

2.3 Захист авторських прав на комп'ютерну програму

У межах договірних правовідносин розподіл прав на комп'ютерні програми між сторонами є чітко визначеним. Як уже зазначалося в попередніх розділах дослідження, укладення договору щодо розпорядження правами інтелектуальної власності на комп'ютерну програму зазвичай залишає за автором особисті немайнові права, тоді як інша сторона отримує майнові права, а іноді й окремі особисті немайнові. У разі порушення умов такого договору сторона, чий права або законні інтереси були порушені, може скористатися передбаченими договором і чинним цивільним законодавством засобами правового захисту. Якщо порушення стосується авторських прав на комп'ютерні програми, сторона, що постраждала, має право застосовувати заходи захисту, встановлені Цивільним кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Серед відновлювальних способів захисту ключовим є офіційне визнання авторського права на комп'ютерну програму через звернення до суду. Такий захист реалізується виключно у формі судового розгляду, під час якого суд встановлює юридично значущі обставини, аналізує надані докази й ухвалює рішення, що підтверджує наявність або відсутність певного права. Слід підкреслити, що суд не створює саме право, а лише фіксує його існування на підставі вже наявних юридичних фактів.

Цей спосіб захисту особливо актуальний для авторських прав, які виникають з моменту створення відповідного об'єкта, без необхідності проходження реєстраційної процедури, на відміну від, наприклад, патентів. Визнання авторських прав також може стати основою для застосування інших заходів правового захисту, таких як вимога про компенсацію заподіяної шкоди.

До групи відновлювальних заходів належить також вимога про повернення правового становища, яке існувало до порушення. Такий захід застосовується у випадках, коли саме право інтелектуальної власності не було втрачено й може бути відновлене шляхом усунення наслідків

неправомірного втручання. Застосування цього способу свідчить про те, що право визнається та не оспорується, проте дії іншої сторони порушили законні інтереси правовласника.

Компенсаційні механізми захисту охоплюють насамперед вимоги про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Підстави для таких вимог подібні до загальних положень про відповідальність у межах договірних правовідносин: необхідна наявність шкоди, факт протиправного діяння (наприклад, порушення умов договору), причинно-наслідковий зв'язок між порушенням і шкодою, а також вина особи, яка завдала шкоди. Цю правову позицію підтверджує також Верховний Суд у складі суддів Касаційного цивільного суду у постанові від 5 квітня 2021 року [31].

Стосовно протиправних дій або бездіяльності як підстав для відповідальності за шкоду, варто підкреслити, що авторські права мають абсолютний характер. Тобто будь-яке посягання на них автоматично вважається протиправним, незалежно від того, чи мало воно місце в межах договірних чи позадоговірних відносин. Якщо таке порушення трапляється у межах договору, воно полягає в тому, що правонабувач порушує встановлені ліцензією способи та межі використання комп'ютерної програми, або ж посягає на особисті немайнові права її автора.

У справах, пов'язаних із порушенням авторських прав, зокрема на комп'ютерні програми, поняття майнової шкоди (збитків) традиційно тлумачиться відповідно до положень статті 22 Цивільного кодексу України.

Склад збитків охоплює:

- реальні втрати, до яких належать пошкодження або знищення майна, витрати, понесені або очікувані для відновлення порушених прав;
- упущену вигоду, тобто неотримані доходи, які особа могла б одержати за звичайного перебігу подій, якби її права не були порушені.

У випадку порушення авторських прав на комп'ютерні програми збитки обчислюються як зменшення вартості майна правовласника, розмір недоотриманого прибутку та витрати, пов'язані із захистом цих прав.

Моральна шкода, у свою чергу, визначається на підставі позиції Пленуму Верховного Суду України, викладеної в постанові №4 від 31 березня 1995 року. У ній зазначено, що моральна шкода охоплює немайнові втрати, заподіяні внаслідок незаконних дій чи бездіяльності інших осіб і може виражатися в моральних або фізичних стражданнях. Вона завдається як фізичним, так і юридичним особам. Така шкода не піддається точному грошовому виміру й компенсується умовно, шляхом грошової чи іншої матеріальної сатисфакції, яка має на меті зменшити наслідки посягання на немайнову сферу особи.

Зміст моральної шкоди регламентується статтею 23 ЦК України. У справах про авторські права вона може проявлятися у пережитих душевних стражданнях, спричинених неправомірними діями, або у приниженні честі, гідності, ділової репутації особи в результаті посягання на її авторські права.

Оскільки фокус цього дослідження охоплює ширше коло питань, варто звернути увагу й на спеціальні засоби захисту, характерні саме для авторського права. Зокрема, пункт 6 частини 2 статті 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає як альтернативу компенсації збитків – можливість стягнення доходу, отриманого порушником у результаті неправомірного використання об'єкта авторського права, або ж компенсації у фіксованому розмірі.

Таким чином, у разі, якщо особа незаконно використала комп'ютерну програму та отримала з цього прибуток, правовласник має право вимагати передання йому суми, еквівалентної цим доходам. На практиці це створює вибір: або обґрунтовувати розмір власних збитків (у тому числі й упущеної вигоди), або ж вимагати повернення незаконно отриманих прибутків, що зазвичай виявляється менш трудомістким процесом. Слід зауважити, що можливість стягнення доходу порушника як способу захисту не передбачена статтею 432 Цивільного кодексу України.

Одним із відносно нових механізмів захисту авторських прав, який з'явився у вітчизняному правовому полі у 2018 році, стало право на

отримання компенсації від особи, яка порушила авторські майнові права на комп'ютерну програму. Згідно з пунктом 4 частини 3 статті 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права», йдеться про одноразову грошову виплату, що встановлюється судом на вибір правовласника як альтернатива традиційним формам захисту — відшкодуванню збитків або стягненню незаконно отриманого доходу. Сума компенсації може коливатися від 2 до 200 прожиткових мінімумів для працездатної особи або дорівнювати подвійному чи потрійному розміру ліцензійної винагороди, яка б сплачувалася за правомірне використання відповідної програми (у разі умисного порушення).

Під час визначення розміру компенсації суд має враховувати низку чинників: характер та масштаб порушення, його тривалість, систематичність, сферу використання, а також намір порушника та форму вини. Такий підхід викликає дискусію щодо природи цього способу захисту, оскільки у класичних цивільно-правових спорах вина порушника, як правило, не має ключового значення. Проте інші елементи процедури узгоджуються з цивільно-правовою природою відповідальності, зокрема — те, що компенсація виплачується на користь постраждалої сторони і за її ініціативою, що підтверджує приватноправовий характер цього правового інструменту. Таким чином, механізм компенсації можна розглядати як нестандартний у межах цивільного права, адже він частково відходить від загальних принципів відповідальності.

Закон також окреслює основні засади застосування компенсації: вона має бути ефективною, пропорційною правопорушенню і водночас превентивною, тобто стримувати потенційні порушення без створення надмірного тиску на добросовісних користувачів.

У пункті 42 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 4 червня 2010 року наголошено, що суб'єкт авторського права може обрати компенсацію замість вимоги про відшкодування шкоди чи стягнення доходу. Водночас суд, розглядаючи таку справу, має встановити лише сам факт

порушення прав, без необхідності доводити розмір заподіяних збитків.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у 2018 році сформулював чітку правову позицію щодо визначення адекватної компенсації, відповідної до масштабів порушення. Суд зобов'язаний оцінити:

- сам факт і тип порушення;
- масштаб і тривалість порушення;
- обсяг неправомірного використання;
- наміри порушника;
- розмір отриманого прибутку;
- кількість потерпілих;
- можливість відновлення порушеного становища та зусилля,

потрібні для цього.

Крім того, при винесенні рішення щодо суми компенсації суд має керуватися загальними засадами цивільного права, зокрема принципами справедливості, добросовісності та розумності, передбаченими статтею 3 ЦК України. У рішенні мають бути чітко викладені мотиви, які обґрунтовують визначений розмір компенсації.

У правовій позиції, що розглядається, акцент зроблено на традиційній тріаді загальних принципів цивільного права — справедливість, добросовісність та розумність. Водночас у ній не згадується ще один фундаментальний принцип — відповідність моральним засадам суспільства, який також має загальне значення. Зокрема, частина четверта статті 13 Цивільного кодексу України зобов'язує особу дотримуватись моральних норм під час реалізації своїх цивільних прав. Це стосується, зокрема, використання самозахисту (статті 19, 1169 ЦК України). Оскільки право на компенсацію за порушення авторських прав є суб'єктивним цивільним правом, воно також має здійснюватися в межах загальних принципів цивільного законодавства. Тому видається доцільним доповнити перелік критеріїв для визначення розміру компенсації, включивши посилання на

моральні засади суспільства.

З огляду на це, на нашу думку, варто оновити формулювання абзацу другого пункту 4 частини 3 статті 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права», виклавши його так: «Розмір компенсації має бути ефективним, пропорційним і стримуючим, спрямовуватись на відновлення порушених прав та застосовуватись у спосіб, що не перешкоджає правомірній діяльності користувача, але водночас забезпечує захист від можливих зловживань; компенсація повинна відповідати принципам справедливості, добросовісності, розумності та моральним засадам суспільства.»

У практиці суди, розглядаючи спори щодо компенсації, виходять з того, що достатньо довести факт порушення авторських прав, а доведення конкретного розміру збитків не є обов'язковим. Наприклад, у справі 2023 року суд, керуючись обставинами справи та зазначеними принципами, призначив компенсацію в розмірі 103 560 гривень [67]. Верховний Суд також у постановках від 15 липня та 8 серпня 2019 року [32; 33] підтвердив, що кожна сторона має право самостійно визначати стратегію захисту, а також формулювати зміст своїх вимог і заперечень.

Визначення суми компенсації може ґрунтуватися на різних факторах. Так, у справі щодо порушення прав корпорації «Майкрософт», яка постачала техніку з попередньо встановленим нелегальним ПЗ Microsoft Windows та Office, суд ухвалив рішення про стягнення 832 000 грн компенсації. Ця сума була розрахована шляхом множення актуального на той час прожиткового мінімуму (1600 грн) на кількість комп'ютерів з нелегальним ПЗ (26 одиниць) [66]. Такий метод уже став поширеним у судовій практиці. В іншій аналогічній справі суд підкреслив, що кожна окрема нелегальна копія програми, встановлена без дозволу правовласника, є окремим фактом порушення, що вимагає відповідної компенсації [65].

Варто звернути увагу і на зміни до Цивільного кодексу України, запроваджені Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності». Частину другу статті 432 доповнено пунктом 4-1, який дозволяє застосовувати разову грошову виплату як альтернативний спосіб захисту, якщо інші способи (наприклад, вилучення або знищення контрафактної продукції) є непропорційними. Така компенсація можлива лише за умови, що порушення було ненавмисним та не спричинене недбалістю. Її розмір визначається судом на основі тієї винагороди, яку правопорушник мав би сплатити за правомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, що, своєю чергою, має відповідати інтересам правовласника.

Загалом, як слушно зазначають науковці, наявність авторського свідоцтва або чинного ліцензійного договору сама по собі може відігравати превентивну роль у захисті прав інтелектуальної власності. Вони виступають як засоби гарантування реалізації авторських прав у межах договірних правовідносин і допомагають уникнути правопорушень у майбутньому [88, с. 341].

Висновки до Розділ 2

Проаналізувавши особливості захисту авторських прав на комп'ютерну програму, нами зроблено наступні висновки:

1. Розробка комп'ютерних програм є однією з ключових сфер діяльності ІТ-фахівців, що потребує належного правового регулювання і захисту з боку автора або власника. Із розвитком ІТ-галузі зростає кількість розробників, які створюють унікальні продукти – від програмного коду до інтерфейсів, – і, разом з тим, збільшується кількість випадків незаконного використання результатів їхньої інтелектуальної праці. Попри це, законодавство України досі не забезпечує належного рівня правового захисту програмного забезпечення. Чинна класифікація комп'ютерної програми як літературного твору є застарілою і не враховує технічну специфіку цих об'єктів – адже програмне забезпечення складається з інструкцій, вихідного та об'єктного коду, які можуть бути викрадені різними способами.

2. Дослідивши проблематику захисту прав інтелектуальної власності, зокрема прав на використання комп'ютерних програм в межах даного розділу, нами зроблено висновок, що жодних спеціальних обмежень на обіг майнових прав інтелектуальної власності в період воєнного стану не встановлено. Передача авторських майнових прав на комп'ютерну програму може здійснюватися як у договірному порядку, так і без укладення договору. Повна і безвідклична передача усіх або частини таких прав можлива в обох формах, тоді як передача прав на тимчасове використання – виключно за договором.

3. У межах договірних правовідносин розподіл прав на комп'ютерні програми між сторонами є чітко визначеним. Як уже зазначалося в попередніх підрозділах магістерської роботи, укладення договору щодо розпорядження правами інтелектуальної власності на комп'ютерну програму зазвичай залишає за автором особисті немайнові права, тоді як інша сторона отримує майнові права, а іноді й окремі особисті немайнові. У разі порушення умов такого договору сторона, чиї права або законні інтереси були порушені, може скористатися передбаченими договором і чинним цивільним законодавством засобами правового захисту.

4. Стосовно протиправних дій або бездіяльності як підстав для відповідальності за шкоду, варто підкреслити, що авторські права мають абсолютний характер. Тобто будь-яке посягання на них автоматично вважається протиправним, незалежно від того, чи мало воно місце в межах договірних чи позадоговірних відносин. Якщо таке порушення трапляється у межах договору, воно полягає в тому, що правонабувач порушує встановлені ліцензією способи та межі використання комп'ютерної програми, або ж посягає на особисті немайнові права її автора.

5. Нами також було акцентовано увагу і на змінах до Цивільного кодексу України, запроваджені Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності». Частину другу статті 432 доповнено пунктом 4-1, який дозволяє

застосовувати разову грошову виплату як альтернативний спосіб захисту, якщо інші способи (наприклад, вилучення або знищення контрафактної продукції) є непропорційними. Така компенсація можлива лише за умови, що порушення було ненавмисним та не спричинене недбалістю. Її розмір визначається судом на основі тієї винагороди, яку правопорушник мав би сплатити за правомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, що, своєю чергою, має відповідати інтересам правовласника.

РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ

3.1 Правова охорона інтелектуальної власності на комп'ютерну програму відповідно до міжнародних стандартів

Правовий захист комп'ютерних програм в Україні, як і у більшості країн світу, ґрунтується на положеннях авторського та патентного права. Здебільшого програми охороняються авторським правом як різновид літературних творів. Водночас, якщо програмне забезпечення відповідає вимогам патентоздатності, його можна захистити також як винахід.

Регламентация охорони комп'ютерних програм за нормами авторського права міститься у низці міжнародних актів, до яких приєдналася Україна. Це, зокрема, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) з авторського права (1996 р.), Директива Європейського Союзу від 14 травня 1991 року щодо правового захисту комп'ютерних програм і баз даних, а також Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), дотримання якої було необхідною умовою вступу України до Світової організації торгівлі.

Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», охороняються як оприлюднені, так і неопубліковані твори, незалежно від їхньої завершеності (ч. 1 ст. 7). Авторське право виникає автоматично в момент створення твору і не потребує додаткової реєстрації. Це стосується й комп'ютерних програм, які набувають охорони з моменту їх створення в результаті творчої праці, за умови надання їм певної об'єктивної форми (наприклад, у вигляді письмового тексту, електронного коду, аудіо чи відеозапису, або в іншій матеріальній формі).

Частина перша статті 20 вищезгаданого Закону визначає, що правова охорона поширюється на комп'ютерні програми, виражені у вигляді вихідного або об'єктного коду, за умови їхньої оригінальності. При цьому

охороняється саме форма вираження програми, а не її функціональні або концептуальні особливості. Не вважаються об'єктами охорони графічний інтерфейс користувача, формати даних, перелік функцій, ідеї, алгоритми, принципи, логіка, мови програмування чи будь-які концептуальні засади, навіть якщо вони реалізовані в програмі.

Таким чином, комп'ютерні програми в Україні захищаються авторським правом аналогічно до літературних творів, а охорона поширюється лише на конкретне вираження (текст коду), а не на методи, алгоритми чи ідеї, втілені в програмному забезпеченні.

Визначення оригінальності як умови правової охорони знайшло відображення і в положеннях Директиви 2009/24/ЄС. Згідно з цією директивою, трансляція, адаптація, модифікація чи будь-яке інше перетворення коду програми заборонені без згоди правовласника. Проте стаття 6 цього ж документа дозволяє здійснювати таку обробку, якщо вона є необхідною для досягнення сумісності незалежно створеної програми з іншими продуктами — за умови дотримання передбачених вимог.

Аналогічні норми імплементовано у законодавства багатьох країн Східної Європи, які прийняли спеціальні закони про авторське право. Водночас виробники програмного забезпечення, включно з європейськими, традиційно не дозволяють декомпіляцію або декодування своїх продуктів. Більше того, відповідні заборони закріплені в умовах ліцензійних угод, що супроводжують кожен копію програмного забезпечення.

Подібна правова позиція закріплена і в законодавстві США — стаття 117 Закону США про авторське право прямо забороняє декомпіляцію без відповідного дозволу правовласника [91, с. 104].

На сьогодні українське законодавство значною мірою узгоджено з практикою Європейського суду з прав людини у сфері правового регулювання захисту комп'ютерних програм, зокрема з урахуванням положень відповідних директив ЄС [92]. Наприклад, у справі за участю громадян Бельгії Суд визнав, що відповідно до ст. 5(1) Директиви

91/250/ЄЕС правомірний набувач комп'ютерної програми має право самостійно декомпілювати її або окремі фрагменти з метою усунення помилок, які перешкоджають коректному функціонуванню. Зокрема, це включає відключення функцій, що ускладнюють або порушують стабільну роботу програми. При цьому така особа не зобов'язана дотримуватися вимог, передбачених статтею 6 цієї ж Директиви, але має здійснювати декомпіляцію виключно в межах необхідного і відповідно до умов ліцензійного договору з правовласником [99].

У випадках, коли у програмному продукті використано елементи, що належать іншим суб'єктам інтелектуальної власності, необхідним є отримання дозволу від відповідного правовласника. Так само, якщо йдеться про графічні зображення, використання яких потребує згоди їхнього автора або законного правоволодільця.

Згідно з Інструкцією про проведення судових експертиз, затвердженою Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [49], у процесі експертного дослідження комп'ютерної програми як об'єкта авторського права з'ясовуються питання, що стосуються її оригінальності як результату інтелектуальної творчості. Зокрема, експерти аналізують: чи не є програма (або її частини) похідною від іншої, чи має вона самостійний характер, чи було втручання у код, чи модифіковано програму, чи відповідає вона технічному завданню, а також чи вчинялися дії, пов'язані з її налаштуванням, виправленням помилок, збереженням на носіях і використанням у межах призначеного функціоналу.

У разі виявлення порушення принципу оригінальності йдеться про неправомірне привласнення авторства, що становить порушення особистих немайнових прав автора. Такі права, зокрема право на визнання авторства і на недоторканність твору, охороняються безстроково. Водночас майнові права на комп'ютерну програму діють протягом життя автора і ще 70 років після його смерті. Втім, з огляду на стрімкий технологічний розвиток, більшість програм втрачають свою актуальність і комерційну цінність вже за

кілька місяців, а іноді й раніше.

Основним завданням авторського права є забезпечення правового захисту інтересів розробника, щоб унеможливити несанкціоноване використання чи відчуження створеного ним продукту. Автор або уповноважена ним особа може передати майнові права третім особам відповідно до умов договору. В рамках такої угоди, наприклад, автор має право зобов'язати покупців програмного забезпечення утримуватись від копіювання, перепродажу або комбінованого використання програми з іншими системами, що прямо регулюється умовами договору [38, с. 481].

Як уже зазначалося раніше, виникнення авторських прав на комп'ютерну програму не потребує обов'язкової реєстрації — вони виникають автоматично з моменту створення програми. Водночас міжнародне законодавство гарантує автору можливість пройти процедуру державної реєстрації, здійснити депонування або нотаріально засвідчити свої права. Реєстрація авторського права на комп'ютерну програму дозволяє отримати охоронний документ — свідоцтво, яке офіційно підтверджує належність авторських прав конкретній особі. Такий документ слугує важливим доказом у разі виникнення спорів щодо порушення прав, під час укладання ліцензійних договорів або при пред'явленні вимог щодо авторської винагороди.

Процедура державної реєстрації регламентується *Порядком державної реєстрації авторського права та договорів, які стосуються права автора на твір*, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 [44]. Згідно з цим нормативним актом, автор або його представник подає до Національного органу інтелектуальної власності заявку, що складається з комплекту документів, необхідних для здійснення реєстрації.

Крім того, в Україні функціонує *Реєстр виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення*, який адмініструється державним підприємством, підпорядкованим Національному органу

інтелектуальної власності. Його основне призначення — створення прозорої інформаційної бази щодо суб'єктів, які займаються розробкою та реалізацією програмного забезпечення, формування сприятливого конкурентного середовища, підтримка обліку та ідентифікації таких суб'єктів, а також розвиток галузевої інфраструктури в Україні.

Автором комп'ютерної програми вважається виключно фізична особа, незалежно від віку чи наявності повної дієздатності. Навіть якщо програма створена в межах трудових обов'язків працівника або за замовленням компанії, саме фізична особа — розробник — визнається первинним суб'єктом авторського права. Це підтверджено ч. 1 ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Майнові права можуть бути передані іншим особам — фізичним або юридичним — на підставі договору чи відповідного положення закону. Водночас особи, які не здійснили особистого творчого внеску в розробку програми (наприклад, організатори, консультанти, технічні працівники), не можуть претендувати на авторські права.

Директива 2009/24/ЄС у ст. 2 також передбачає, що автором комп'ютерної програми визнається фізична особа або група осіб. В окремих випадках, передбачених законодавством країни, автором може вважатися й юридична особа. Якщо програму створено в межах трудових обов'язків, то, за замовчуванням, майновими правами на неї розпоряджається роботодавець, якщо інше не встановлено трудовим або авторським договором.

Порядок реєстрації також деталізує процедури подання та розгляду заяв, публікацію даних про реєстрацію, видачу свідоцтв, а також ведення двох реєстрів — свідоцтв про реєстрацію авторських прав та договорів щодо прав на твори. Положення п. 22 Порядку дозволяють авторові залишатися анонімним, заборонивши згадування його імені у публічних реєстрах, натомість використовуючи псевдонім.

Згідно з п. 5 Порядку, для реєстрації авторських прав на програму потрібно надати її зразок — частину вихідного коду у такому обсязі, що

дозволяє ідентифікувати програму. Автор самостійно вирішує, які фрагменти подавати, та має право вилучати з них ті частини, які він вважає за недоцільне розкривати. Окрім основного пакета документів, до заяви додається інструкція з користування програмою (або методичні вказівки щодо її застосування).

Враховуючи стратегічний курс України на європейську інтеграцію, особливої актуальності набуває прискорення процесу гармонізації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності з правовими стандартами Європейського Союзу. Це обумовлено необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань, зокрема вимог Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС, Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, а також положень Угоди про наукове і технологічне співробітництво між Україною та ЄС.

У цьому контексті важливо враховувати сучасний досвід правового регулювання охорони комп'ютерних програм у країнах Європейського Союзу. Зокрема, Директива 2009/24/ЄС містить низку ключових положень, які заслуговують на окрему увагу.

У тексті Директиви підкреслюється особлива природа комп'ютерних програм як об'єктів авторського права: їх розробка вимагає суттєвих ресурсів — інтелектуальних, технічних і фінансових, у той час як копіювання може відбуватись із мінімальними витратами. Оскільки програмне забезпечення є критично важливим для індустріального розвитку всього Європейського Союзу, відмінності в національних підходах до правового захисту програм створюють бар'єри для належного функціонування єдиного цифрового ринку. Тому такі відмінності мають бути усунені, а нові — попереджені. При цьому встановлений законодавчий захист не має перешкоджати використанню інших форм охорони у відповідних випадках.

Крім того, особам, які мають законне право користування комп'ютерною програмою, не повинні створюватися штучні обмеження у

здійсненні дій, пов'язаних із її вивченням, тестуванням або контролем її роботи — за умови, що такі дії не порушують авторських прав.

Автори мають право вживати ефективних заходів для захисту своїх творів від неправомірного використання. Одним з інструментів реалізації цього права є застосування спеціальних технічних засобів захисту (ТЗЗ), на що вказує стаття 11 Договору ВОІВ з авторського права. У ній наголошується на обов'язку держав забезпечити належну правову охорону та механізми захисту технічних засобів, які застосовуються авторами для контролю за використанням їхніх творів відповідно до положень цього Договору та Бернської конвенції.

Такі технічні засоби можуть бути реалізовані у вигляді спеціальних програмних інструкцій, які автоматично активуються при спробах несанкціонованого доступу до функціоналу програми. Найпоширенішими способами технічного захисту є: 1) захист за допомогою паролів; 2) вбудовані механізми безпеки у саму програму. У випадку апаратного захисту, прочитати чи скопіювати програму без відповідного дозволу неможливо. Видалити таку перешкоду можливо лише шляхом повного стирання всієї програми, що унеможливорює несанкціоноване втручання.

3.2 Правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в США

У Сполучених Штатах Америки авторське право поширюється й на комп'ютерні програми, надаючи їх розробникам виключні повноваження щодо відтворення, модифікації та розповсюдження таких об'єктів. Хоча реєстрація авторського права не є обов'язковою для набуття правового захисту, її наявність забезпечує суттєві переваги, особливо у разі судових спорів.

Правову охорону програмного забезпечення в США регламентує насамперед Закон «Про авторське право» (Copyright Act), доповнений низкою актів, зокрема Законом про цифрове тисячоліття у сфері авторського

права (DMCA) та Законом про заборону прокату комп'ютерного програмного забезпечення (Computer Software Rental Amendments Act). Окрім цього, застосовуються також положення Патентного закону США (Patent Act) – щодо охорони технічних рішень – та Закону про товарні знаки (Lanham Act), що стосується фірмових найменувань, логотипів та брендів, пов'язаних з програмним забезпеченням.

Нормативно-правове регулювання ІТ-об'єктів у США ґрунтується як на міжнародних угодах (зокрема Бернській конвенції 1886 року, Договорі ВОІВ з авторського права 1996 року), так і на положеннях національного законодавства – Закону «Про патенти» (1952 р.) та Закону «Про авторське право» (1976 р.). Значну роль відіграє також судова практика: саме в 1980-х роках у США була сформована прецедентна доктрина патентування комп'ютерних програм із чітко визначеними критеріями.

До об'єктів ІТ-сфери, які підлягають правовій охороні, відносяться комп'ютерні програми, мобільні застосунки та бази даних. Основою таких об'єктів є вихідний код – сукупність команд, написаних розробником або командою розробників однією з мов програмування.

Патентування програмного забезпечення в США відіграє ключову роль у стимулюванні інвестицій та гарантуванні прав підприємців, які виходять на американський ринок. Особливістю американського патентного підходу є зосередженість не лише на технічному аспекті, а й на практичному ефекті винаходу. Як наслідок, у США правова охорона охоплює як авторські права, так і патенти на винахід (utility patent), проте такого інституту, як «корисна модель», у законодавстві США не передбачено.

Патентоспроможність винаходу в США оцінюється за трьома критеріями: новизна, неочевидність і корисність. Програмне забезпечення, яке претендує на патент, має бути повністю описане, з прикладами реалізації. Зазвичай це супроводжується блок-схемами, що ілюструють алгоритми роботи програми. Отриманий патент надає право власникові забороняти третім особам виготовлення, використання, реалізацію або імпорт винаходу

на території США.

Процедура патентування включає кілька етапів: патентний пошук, підготовку та подання заявки, її експертизу, реєстрацію й видачу патенту, а також подальшу сплату щорічних мит для підтримки чинності. За цю сферу відповідальне Управління з патентів і товарних знаків США (USPTO). На відміну від України, де мито сплачується щороку, у США такі платежі здійснюються через 3,5, 7,5 та 11,5 років з дати реєстрації.

Обов'язковою умовою для патентування є підтвердження того, що запропонований винахід може бути реалізований на практиці. Стандартний термін дії патенту становить 20 років. Середній строк проведення формальної та кваліфікаційної експертизи – 2-3 роки, однак він може бути скорочений, якщо винахідник досяг 65-річного віку, має тяжке захворювання, запропоноване рішення стосується онкології, СНІДу, енергозбереження або національної безпеки США, або вже сплачено прискорений збір.

Ще однією особливістю американської патентної системи є обов'язкова подача декларації авторства – лише справжній винахідник має право подати заявку, за винятком випадків, коли він помер і цим правом користуються його правонаступники.

Також у США існує інструмент попередньої (тимчасової) заявки – *provisional application* – яка дає змогу зафіксувати пріоритет винаходу та протягом року подати повноцінну заявку (*nonprovisional application*). Протягом цього часу заявник може вдосконалити матеріали, подати додаткову заявку (*continuation application*) або змінити заявку на основну. Попередня заявка може виступати вагомим доказом у разі судових спорів щодо прав на винахід.

Слід зазначити, що при подачі патентної заявки у США обов'язковою умовою є розкриття так званого «найкращого способу» (*best mode*) реалізації винаходу. Інакше кажучи, заявник повинен детально описати оптимальний варіант виконання технічного рішення. Якщо ж розробник намагається

приховати ключові особливості винаходу з метою унеможливлення їх використання конкурентами, патент може бути визнаний недійсним.

Таким чином, комп'ютерна програма на законодавчому рівні визнана об'єктом авторського права. Це закономірно, адже вперше у світі програмне забезпечення було зареєстроване саме як об'єкт авторського права — у листопаді 1961 року в США, в Регістрі авторського права (циркуляр №61). За іншими даними, правовий захист програм у США як об'єктів авторського права почав застосовуватися з 1964 року. Враховуючи зростаючу складність сучасного програмного забезпечення, у США та країнах ЄС одночасно застосовуються обидва режими охорони — авторське та патентне право. За статистикою, Європейське патентне відомство вже видало приблизно 30 тисяч патентів, пов'язаних з комп'ютерними програмами.

Втім, не всі держави дозволяють патентування програмного забезпечення, а ті, що дозволяють, мають різні критерії та обмеження. Наприклад, у США програмне забезпечення може бути запатентоване за умови, що воно пропонує нове технічне рішення, не є очевидним і демонструє певний технічний ефект. У Європейському Союзі подібні правила: патент надається лише тим програмам, які вирішують технічні завдання і втілюють новаторські технічні підходи. Проте в більшості випадків захист комп'ютерних програм здійснюється саме через авторське право, що дозволяє власнику контролювати використання продукту та запобігати його копіюванню чи несанкціонованому використанню.

Серед фахівців побутує думка, що програмне забезпечення також може розглядатися як винахід або корисна модель, оскільки воно часто функціонує як продукт або процес, спрямований на вирішення технічного завдання. З цієї точки зору комп'ютерна програма має характеристики, подібні до об'єктів патентного права: вона активує технічний процес, що призводить до конкретного результату, — саме це зближує її з винаходами.

Доцільність застосування патентного захисту в Україні щодо програмного забезпечення потребує глибшого аналізу. Законодавче

визначення терміна «технологія» (ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій») підкреслює, що мова йде про систематизовані наукові знання, технічні та організаційні рішення, що регулюють процеси виробництва, зберігання чи реалізації. Це узгоджується з функціональним призначенням комп'ютерних програм, які здатні реалізовувати ці рішення в технічному середовищі.

Юридична та судова практика іноді визнає програмне забезпечення як можливий об'єкт винаходу або корисної моделі саме тому, що винахід може бути реалізований у формі продукту чи процесу, спрямованого на технічний результат.

Особливо переконливими є аргументи О. М. Пастухова, який наголошує, що комп'ютерна програма є похідною від алгоритму і, по суті, відображає його структуру. Алгоритм — це логіко-математична послідовність обробки інформації, тоді як програма — це конкретна реалізація цього алгоритму у вигляді набору інструкцій, записаних мовою програмування для конкретної платформи. Така реалізація, що має об'єктивну форму (наприклад, у вигляді текстового файлу з кодом), підпадає під захист авторського права. У свою чергу, сам алгоритм, як ідея чи концепція, охороняється патентним правом.

У зв'язку з цим у наукових колах лунає критика чинної моделі авторсько-правового захисту, оскільки вона охоплює лише зовнішню форму програми (текст, структура коду), але не забезпечує належної охорони її змістовного ядра – алгоритму. Це вважається найбільш вразливим аспектом у сфері захисту програмного забезпечення: поки що авторське право не може гарантувати безпеку найціннішої частини програмного продукту — логіки його функціонування.

Подібні виклики виникають і у сфері правової охорони комп'ютерних ігор. Сьогодні такі продукти розглядаються як об'єкти авторського права, проте цього інструменту недостатньо для повноцінного захисту всіх складових гри. У зв'язку з цим деякі дослідники, зокрема О. І. Чепис,

пропонують застосовувати комплексний підхід, задіюючи кілька правових механізмів. Так, авторське право може охоплювати відеогру як аудіовізуальний твір, її сюжет, персонажів, їхні імена, музичний супровід, дизайн інтерфейсу, шрифти, а також вихідний або об'єктний код. Патентне право доцільно застосовувати до технічних рішень або інноваційних елементів, як-от унікальний ігровий процес чи спеціалізоване обладнання. Назва гри, логотип розробника, меми чи слогани, асоційовані з грою, можуть бути захищені як торговельні марки. А конфіденційна інформація охоплює внутрішні розробки, бази даних клієнтів або деталі ігрових механік.

Дослідники підкреслюють, що авторське право не захищає саму ідею чи алгоритм, а тільки її конкретне втілення — у вигляді коду, чисел, графічних або мовних елементів, зрозумілих комп'ютеру. Ідеї, принципи функціонування або логічні схеми, що лежать в основі програм, не є об'єктами авторсько-правового захисту.

Обсяг охорони не залежить від обсягу програми, кількості рядків коду, складності, мови програмування або типу застосування (наприклад, прикладна програма, ОС чи програмний комплекс). Важливою умовою надання охорони є наявність ознак оригінальності у виборі, розміщенні та вираженні елементів програми. Ця вимога вперше була формалізована в Регістрі авторського права США та підтверджена в американській судовій практиці. Зокрема, в одній зі справ відповідач, вивчивши логіку роботи програми позивача, відтворив її функціональність, написавши новий код іншою мовою програмування. Водночас структура інтерфейсу та термінологія залишилися аналогічними. Це стало підставою для визнання порушення авторських прав.

Принцип оригінальності програми як результату особистої інтелектуальної праці є ключовим критерієм для її охорони, що підтверджується й статтею 2 Директиви 2009/24/ЄС. Інші критерії (як-от комерційна цінність чи інноваційність) для авторського права не мають значення.

Проблематика оригінальності стала особливо актуальною останнім десятиліттям через стрімке зростання кількості програмних продуктів. Більшість норм авторського права розроблялася в той час, коли ринок контролювали гіганти типу IBM та DEC. У відповідь на це держави Європи почали стимулювати розвиток власної ІТ-галузі шляхом пільгових умов для національних розробників. Японія, своєю чергою, спробувала реалізувати амбітну програму створення ЕОМ п'ятого покоління, проте зазнала невдачі через технологічну відсталість у сфері розробки програмного забезпечення. У підсумку США зберегли лідерство у цій сфері.

Одним із вирішальних чинників стала незворотність процесу компіляції — перетворення вихідного коду в машинний. Законодавці на етапі формування норм не врахували цю технічну особливість. Нерозуміння механізмів компіляції, а також спроби досягти рівня конкурентів шляхом зворотного аналізу без вкладення коштів і зусиль, не принесли очікуваного результату. Як показала практика, через незворотність компіляції скопіювати програму шляхом декомпіляції або аналізу її поведінки виявилось вкрай складно.

3.3 Правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму в країнах Європейського Союзу

Початок визнання комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності датується 1973 роком, коли Європейська патентна конвенція визначила, що такі програми не підлягають патентному захисту. Це трактувалося як підтвердження того, що правова охорона програм повинна здійснюватися виключно в межах авторського права. Остаточний такий підхід був закріплений на міжнародному рівні у 1991 році, коли Рада Європи ухвалила Директиву про правову охорону комп'ютерних програм.

Відповідно до статті 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, комп'ютерні програми захищаються як літературні твори у значенні статті 2 Бернської конвенції,

незалежно від способу чи форми їх вираження. Подібна позиція закріплена й в Угоді ТРІПС (1995 рік), де прямо зазначено, що як вихідний, так і об'єктний код програм прирівнюється до літературних творів у межах авторського права. Цей же підхід підтримує і Договір ВОІВ, який надає програмам правовий режим літературних творів.

Зазначений Договір передбачає три основні авторські права стосовно програмного забезпечення: право на розповсюдження, право на прокат і право на публічне повідомлення. Крім того, Сторони зобов'язані забезпечити правовий захист від обходу технічних засобів контролю доступу (наприклад, кодування), а також від втручання в інформацію, яка дозволяє ідентифікувати автора або твір, і яка є критично важливою для управління правами – як-от ліцензування чи розподіл роялті.

На сьогодні до ключових правових актів Європейського Союзу, що встановлюють правила охорони авторських прав на комп'ютерні програми та запобігають їх незаконному використанню, належать:

- Директива 2009/24/ЄС, яка встановлює правовий статус програмного забезпечення та порядок його захисту;
- Директива 91/250/ЄЕС, яка визнала автоматичне виникнення авторських прав на програми;
- Регламент ЄС № 6/2002, що створює механізм єдиного патенту для країн-членів ЄС;
- Конвенція ЄС про патентування програмного забезпечення, яка гарантує правовий захист розробникам;
- Європейська конвенція про авторське право, що визнає авторські права на програми на загальноєвропейському рівні.

Серед зазначених актів ключове значення мають саме Директива 91/250/ЄЕС та її наступниця – Директива 2009/24/ЄС. Основна мета останньої – забезпечити належний захист прав розробників програмного забезпечення. Вона формує регуляторну рамку, або фреймворк, тобто набір

узагальнених інструментів і стандартів, що сприяють ефективній розробці програм – від структури каталогів до набору функцій для певної технологічної сфери (наприклад, веброзробка, мобільні додатки, штучний інтелект).

Відповідно до положень цієї директиви, комп'ютерні програми є повноцінними об'єктами авторського права. Це означає, що створення, використання, розповсюдження або модифікація програмного продукту без дозволу автора вважається порушенням, якщо інше не дозволено законом. Автор має виключне право контролювати використання свого твору, включаючи право на компенсацію за незаконне використання. У той же час передбачено окремі винятки, як-от право на створення резервної копії або декомпіляцію – за умов, встановлених законодавством.

Крім того, директива регламентує випадки, в яких державні органи можуть використовувати програмне забезпечення без попередньої згоди правовласника, наприклад, у цілях національної безпеки, для потреб правосуддя або з метою наукових досліджень.

Відповідно до статті 4 Директиви 2009/24/ЄС, після першого продажу копії комп'ютерної програми, здійсненого правовласником або з його дозволу, його право на подальше розповсюдження цієї копії вважається вичерпаним. Це правило не поширюється на передачу програми в оренду. Подібна норма закріплена і в національних законодавствах країн-членів Європейського Союзу. Наприклад, у Чехії закон встановлює, що після першого продажу або передачі прав на примірник твору автор більше не має права контролювати його розповсюдження, окрім випадків майнового найму або оренди. Таким чином, у ЄС діє уніфікована система правового захисту комп'ютерних програм, яка включає як загальні положення авторського права, так і спеціальні законодавчі акти кожної окремої держави.

Утім, сумніви в ефективності авторсько-правового захисту програмного забезпечення спонукали Європейський Союз до пошуку додаткових механізмів охорони прав розробників. Протягом останніх років

активно обговорюється проект нової директиви Європейського парламенту і Ради, яка має на меті врегулювати питання патентування комп'ютерно реалізованих винаходів (computer-implemented inventions). У пояснювальних документах до проекту директиви COM(2002)92 2002/0047 спеціальний доповідач А. Маккарті підкреслює, що її мета — закріпити обмежувальний підхід, застосовуваний Апеляційною палатою Європейського патентного відомства, задля уніфікації підстав для видачі патентів по всьому ЄС і забезпечення єдності судової практики. У разі ухвалення директиви Суд Європейського Союзу зможе надавати роз'яснення з патентних питань. Головна мета ініціативи — забезпечити правову визначеність і уникнути ситуацій, коли малі розробники зіштовхуються з патентами на очевидні або нечітко сформульовані "винаходи".

Передбачається впровадження нової концепції правової охорони, згідно з якою програма, що виступає елементом технічного рішення, може охоронятися як авторським, так і патентним правом. При цьому текст програми зберігає свою унікальність і залишається під захистом авторського права. Науковці звертають увагу, що, хоча комп'ютерні програми не підпадають під класичні категорії авторського права (наукові чи літературні твори), вони цілком правомірно охоплюються цим видом охорони.

У Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року зазначено, що винаходи й корисні моделі є результатами творчої діяльності в будь-якій технологічній галузі. Проте, відповідно до частини 3 статті 6 цього Закону, комп'ютерні програми прямо виключені з об'єктів патентної охорони. Це логічно, оскільки об'єктами патентування можуть бути лише продукти чи технологічні процеси, що не відповідає сутності комп'ютерної програми.

Фахівці виділяють як переваги, так і недоліки захисту програмного забезпечення авторським правом. До переваг належать:

- Простота охорони: не потрібно проходити обов'язкову процедуру реєстрації;

- Доступність: достатньо наявності охороноздатності твору;
- Комплексність: охоплюється як уся програма, так і її окремі частини, що зручно в комерційній практиці;
- Тривалий строк дії: авторське право діє довше, ніж реальний життєвий цикл програмного продукту;
- Легкість доведення порушення: у більшості випадків простіше встановити факт неправомірного використання.

Водночас існують і суттєві недоліки:

- Обмеженість об'єкта охорони: захищеним вважається лише код, але не функціональні можливості програм;
- Можливість копіювання: створення програм-аналогів, які формально не копіюють код, але повторюють функціонал, не заборонене;
- Складність захисту на практиці: з огляду на технічну специфіку програми, юридична реалізація прав може бути ускладненою.

Однією з основних переваг використання патентної системи для охорони комп'ютерних програм, як зазначають юристи, є те, що патент здатен забезпечити захист не лише зовнішнього вигляду програми, але й її функціоналу, алгоритмів, інтерфейсних рішень та концептуального наповнення. Отримавши патент, розробник здобуває виняткове право власності не тільки на конкретне програмне втілення, але й на саму ідею, закладену в основі програмного продукту. Це дозволяє ефективно запобігати несанкціонованому використанню таких ідей іншими особами.

Разом з тим, процес патентування у цій сфері супроводжується низкою суттєвих труднощів. Зокрема, жорсткі критерії патентоспроможності вимагають від заявника розкриття не лише зовнішньої структури програмного продукту, але й внутрішньої логіки його функціонування. Такий рівень деталізації може мати негативні наслідки — особливо враховуючи, що цикл життя комп'ютерних програм часто вкрай короткий: від кількох місяців до одного-двох років. А процедура отримання патенту може тривати значно

довше. Це робить патентну охорону менш ефективною у динамічному цифровому середовищі, де новації стрімко змінюють одна одну.

Європейські спеціалісти також переважно підтримують ідею, що правовий захист комп'ютерних програм має здійснюватися засобами авторського, а не патентного права. Це зумовлено тим, що патентна система передбачає охорону технічних ідей і рішень, тоді як авторське право захищає конкретні форми вираження, зокрема і сам код програми. На думку експертів Free Software Foundation Europe (FSFE), запровадження патентів на програмне забезпечення може призвести до серйозних негативних наслідків для індустрії, оскільки створює додаткові юридичні ризики, ускладнює процес розробки та збільшує фінансові витрати. Окрім того, патентне регулювання може порушити принцип сумісності та відкритості, який лежить в основі багатьох сучасних програмних рішень.

На практиці це означає, що як великі, так і малі компанії, а також незалежні розробники і навіть користувачі програмного забезпечення, стикаються з небезпекою – будь-який елемент програмного продукту може бути охоплений чинним патентом, інколи без їхнього відома. Через складність сучасного програмного забезпечення та численність ідей, що реалізуються в одному програмному рішенні, практично неможливо провести повну перевірку на відповідність усім існуючим патентам. Це створює ситуацію правової невизначеності, коли програміст, не маючи умислу, може порушити патентне право.

Більше того, навіть ознайомившись із текстом патенту, розробник може не усвідомити, що його власне програмне рішення потрапляє під сферу дії цього патенту. Реєстрація патенту вимагає сплати зборів, а сам процес захисту може бути затратним і тривалим. Натомість авторське право автоматично поширюється на будь-який оригінальний програмний код без необхідності в додаткових формальностях. Власне, патентування програм може навіть перешкодити реалізації базових авторських прав розробника, наприклад – права на поширення свого програмного продукту.

З огляду на зазначені ризики, деякі держави вже на законодавчому рівні встановили обмеження щодо патентування програмного забезпечення. Зокрема, парламент Німеччини ще у 2013 році звернувся до уряду з вимогою запровадити обмеження на видачу патентів у цій сфері, підкресливши, що охорона програм повинна здійснюватися виключно в межах авторського права. Єдиною дозволеною категорією для патентування, за німецьким підходом, залишаються програми, які функціонально заміщують традиційні механічні або електромагнітні пристрої.

Це відповідає загальній тенденції в Європейському Союзі, де сформувався потужний громадський і експертний рух проти патентування комп'ютерних програм. Його представники аргументують, що подібна практика суперечить інтересам суспільства та стримує розвиток наукомістких галузей. Вони стверджують, що патенти уповільнюють інновації, погіршують безпеку цифрових рішень, знижують їхню надійність і створюють штучні бар'єри для здорової конкуренції. Історичні приклади свідчать, що найважливіші винаходи в ІТ-сфері були зроблені саме завдяки відсутності патентного тиску – зокрема, створення Всесвітньої павутини Тімом Бернерсом-Лі, яка не була запатентована.

Прихильники обмежень на патентування програм наголошують: якби така система діяла раніше, ми могли б ніколи не дізнатися про подібні прориви. Ба більше, патенти на програмне забезпечення несуть ризики для стратегічних галузей, включаючи банківську систему, енергетичну безпеку, міжнародні фінансові стандарти та навіть системи охорони здоров'я.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ключова перевага використання авторського права для охорони комп'ютерних програм полягає у презумпції авторства, яка забезпечує автоматичну дію прав без потреби в реєстрації чи інших формальностях. Цей принцип робить авторське право гнучким, доступним і ефективним інструментом для захисту інтелектуальної власності у сфері програмування – на відміну від більш складної, повільної та ризикованої патентної системи.

Висновки до Розділу 3

Розкривши систему міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності на комп'ютерну програму, можемо звернути увагу на наступні висновки:

1. Правовий захист комп'ютерних програм в Україні, як і у більшості країн світу, ґрунтується на положеннях авторського та патентного права. Здебільшого програми охороняються авторським правом як різновид літературних творів. Водночас, якщо програмне забезпечення відповідає вимогам патентоздатності, його можна захистити також як винахід. Комп'ютерні програми в Україні захищаються авторським правом аналогічно до літературних творів, а охорона поширюється лише на конкретне вираження (текст коду), а не на методи, алгоритми чи ідеї, втілені в програмному забезпеченні.

2. Визначення оригінальності як умови правової охорони знайшло відображення в положеннях Директиви 2009/24/ЄС. Згідно з цією директивою, трансляція, адаптація, модифікація чи будь-яке інше перетворення коду програми заборонені без згоди правовласника. Проте стаття 6 цього ж документа дозволяє здійснювати таку обробку, якщо вона є необхідною для досягнення сумісності незалежно створеної програми з іншими продуктами – за умови дотримання передбачених вимог. Аналогічні норми імплементовано у законодавства багатьох країн Східної Європи, які прийняли спеціальні закони про авторське право. Водночас виробники програмного забезпечення, включно з європейськими, традиційно не дозволяють декомпіляцію або декодування своїх продуктів. Більше того, відповідні заборони закріплені в умовах ліцензійних угод, що супроводжують кожену копію програмного забезпечення. Подібна правова позиція закріплена і в законодавстві США – стаття 117 Закону США про авторське право прямо забороняє декомпіляцію без відповідного дозволу правовласника.

3. На сьогодні українське законодавство значною мірою узгоджено з

практикою Європейського суду з прав людини у сфері правового регулювання захисту комп'ютерних програм, зокрема з урахуванням положень відповідних директив ЄС. Наприклад, у справі за участю громадян Бельгії Суд визнав, що відповідно до ст. 5(1) Директиви 91/250/ЄЕС правомірний набувач комп'ютерної програми має право самостійно декомпілювати її або окремі фрагменти з метою усунення помилок, які перешкоджають коректному функціонуванню.

4. Правову охорону програмного забезпечення в США регламентує насамперед Закон «Про авторське право» (Copyright Act), доповнений низкою актів, зокрема Законом про цифрове тисячоліття у сфері авторського права (DMCA) та Законом про заборону прокату комп'ютерного програмного забезпечення (Computer Software Rental Amendments Act). Окрім цього, застосовуються також положення Патентного закону США (Patent Act) – щодо охорони технічних рішень – та Закону про товарні знаки (Lanham Act), що стосується фірмових найменувань, логотипів та брендів, пов'язаних з програмним забезпеченням. Слід зазначити, що при подачі патентної заявки у США обов'язковою умовою є розкриття так званого «найкращого способу» (best mode) реалізації винаходу. Інакше кажучи, заявник повинен детально описати оптимальний варіант виконання технічного рішення. Якщо ж розробник намагається приховати ключові особливості винаходу з метою унеможливлення їх використання конкурентами, патент може бути визнаний недійсним.

5. Сумніви в ефективності авторсько-правового захисту програмного забезпечення спонукали Європейський Союз до пошуку додаткових механізмів охорони прав розробників. Протягом останніх років активно обговорюється проект нової директиви Європейського парламенту і Ради, яка має на меті врегулювати питання патентування комп'ютерно реалізованих винаходів (computer-implemented inventions). З огляду на зазначені ризики, деякі держави вже на законодавчому рівні встановили обмеження щодо патентування програмного забезпечення. Зокрема, парламент Німеччини ще

у 2013 році звернувся до уряду з вимогою запровадити обмеження на видачу патентів у цій сфері, підкресливши, що охорона програм повинна здійснюватися виключно в межах авторського права. Єдиною дозволеною категорією для патентування, за німецьким підходом, залишаються програми, які функціонально заміщують традиційні механічні або електромагнітні пристрої.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі викладене нове вирішення наукового завдання Міжнародна-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму, що втілюється у визначенні особливостей міжнародної охорони комп'ютерних програм засобами авторського права, доктринальному обґрунтуванні специфіки класичних договірних правовідносин з передання майнових авторських прав на комп'ютерні програми, особливостей новітніх міжнародно-договірних конструкцій у сфері авторських прав на комп'ютерні програми (вільні ліцензії, гіг-контракт), а також способів вирішення проблем законодавства та правозастосовної практики у сфері захисту прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми.

Загальні висновки нами відображені в наступних тезах:

У сучасному інформаційному суспільстві, що стрімко розвивається під впливом новітніх інформаційних технологій, цифрові інструменти – такі як Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, онлайн-платежі, електронні гроші – стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Комп'ютери, планшети, смартфони та інші складні технічні пристрої вже давно сприймаються як звичні й необхідні засоби як у професійній діяльності, так і в побуті. В цьому контексті особливу вагу набувають комп'ютерні програми, які, задовольняючи потреби як суспільства загалом, так і економіки зокрема, суттєво впливають на технологічний розвиток, розширюють функціональні можливості цифрових рішень і стимулюють прогрес.

Комп'ютерна програма має бути результатом творчої діяльності, втіленим у конкретну, об'єктивну форму. Відсутність однієї з цих характеристик позбавляє об'єкт можливості правового захисту. У приклад можна навести справу щодо захисту майнових авторських прав, у якій суд дійшов висновку, що зміни, внесені до наявної програми, не є результатом творчої діяльності, оскільки не містять ознак оригінальності. Як було зазначено у висновку судової експертизи з питань комп'ютерної техніки та

інтелектуальної власності, новостворений програмний продукт фактично є модифікованою версією вже існуючого, і тому не підлягає охороні авторським правом

У міжнародній практиці найпоширенішим підходом є класифікація комп'ютерних програм як об'єктів авторського права з наданням їм статусу літературних творів. Зокрема, стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право прямо вказує, що комп'ютерні програми підлягають охороні як літературні твори у значенні статті 2 Бернської конвенції. А згідно зі згаданою статтею цієї конвенції, поняття «літературні та художні твори» охоплює всі форми творчості в галузі літератури, науки та мистецтва, незалежно від форми їх вираження. Зокрема в США, правове регулювання відносин між роботодавцем і працівником у сфері інтелектуальної власності здійснюється переважно на рівні законодавства окремих штатів, хоча судова практика загалом демонструє єдиний підхід. Якщо між сторонами укладено договір, саме його умови визначають, кому належать майнові права на створений об'єкт.

Дослідивши проблематику захисту прав інтелектуальної власності, зокрема прав на використання комп'ютерних програм, нами зроблено висновок, що жодних спеціальних обмежень на обіг майнових прав інтелектуальної власності в період воєнного стану не встановлено. Передача авторських майнових прав на комп'ютерну програму може здійснюватися як у договірному порядку, так і без укладення договору. Повна і безвідклична передача усіх або частини таких прав можлива в обох формах, тоді як передача прав на тимчасове використання – виключно за договором.

У межах договірних правовідносин розподіл прав на комп'ютерні програми між сторонами є чітко визначеним. Як уже зазначалося в попередніх підрозділах магістерської роботи, укладення договору щодо розпорядження правами інтелектуальної власності на комп'ютерну програму зазвичай залишає за автором особисті немайнові права, тоді як інша сторона отримує майнові права, а іноді й окремі особисті немайнові. У разі

порушення умов такого договору сторона, чий права або законні інтереси були порушені, може скористатися передбаченими договором і чинним цивільним законодавством засобами правового захисту.

Стосовно протиправних дій або бездіяльності як підстав для відповідальності за шкоду, варто підкреслити, що авторські права мають абсолютний характер. Тобто будь-яке посягання на них автоматично вважається протиправним, незалежно від того, чи мало воно місце в межах договірних чи позадоговірних відносин. Якщо таке порушення трапляється у межах договору, воно полягає в тому, що правонабувач порушує встановлені ліцензією способи та межі використання комп'ютерної програми, або ж посягає на особисті немайнові права її автора.

Нами в межах дослідження, також, було акцентовано увагу і на змінах до Цивільного кодексу України, запроваджені Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності». Частина другу статті 432 доповнено пунктом 4-1, який дозволяє застосовувати разову грошову виплату як альтернативний спосіб захисту, якщо інші способи (наприклад, вилучення або знищення контрафактної продукції) є непропорційними. Така компенсація можлива лише за умови, що порушення було ненавмисним та не спричинене недбалістю. Її розмір визначається судом на основі тієї винагороди, яку правопорушник мав би сплатити за правомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, що, своєю чергою, має відповідати інтересам правовласника.

Щодо правового захисту комп'ютерних програм в Україні, то як і у більшості країн світу, він ґрунтується на положеннях авторського та патентного права. Здебільшого програми охороняються авторським правом як різновид літературних творів. Водночас, якщо програмне забезпечення відповідає вимогам патентоздатності, його можна захистити також як винахід. Комп'ютерні програми в Україні захищаються авторським правом аналогічно до літературних творів, а охорона поширюється лише на

конкретне вираження (текст коду), а не на методи, алгоритми чи ідеї, втілені в програмному забезпеченні.

Визначення оригінальності як умови правової охорони знайшло відображення в положеннях Директиви 2009/24/ЄС. Згідно з цією директивою, трансляція, адаптація, модифікація чи будь-яке інше перетворення коду програми заборонені без згоди правовласника. Проте стаття 6 цього ж документа дозволяє здійснювати таку обробку, якщо вона є необхідною для досягнення сумісності незалежно створеної програми з іншими продуктами – за умови дотримання передбачених вимог. Аналогічні норми імплементовано у законодавства багатьох країн Східної Європи, які прийняли спеціальні закони про авторське право. Водночас виробники програмного забезпечення, включно з європейськими, традиційно не дозволяють декомпіляцію або декодування своїх продуктів. Більше того, відповідні заборони закріплені в умовах ліцензійних угод, що супроводжують кожен копію програмного забезпечення. Подібна правова позиція закріплена і в законодавстві США – стаття 117 Закону США про авторське право прямо забороняє декомпіляцію без відповідного дозволу правовласника.

Нами визначено, що на сьогодні українське законодавство значною мірою узгоджено з практикою Європейського суду з прав людини у сфері правового регулювання захисту комп'ютерних програм, зокрема з урахуванням положень відповідних директив ЄС. Наприклад, у справі за участю громадян Бельгії Суд визнав, що відповідно до ст. 5(1) Директиви 91/250/ЄЕС правомірний набувач комп'ютерної програми має право самостійно декомпілювати її або окремі фрагменти з метою усунення помилок, які перешкоджають коректному функціонуванню.

Правову охорону програмного забезпечення в США регламентує насамперед Закон «Про авторське право» (Copyright Act), доповнений низкою актів, зокрема Законом про цифрове тисячоліття у сфері авторського права (DMCA) та Законом про заборону прокату комп'ютерного програмного

забезпечення (Computer Software Rental Amendments Act). Окрім цього, застосовуються також положення Патентного закону США (Patent Act) – щодо охорони технічних рішень – та Закону про товарні знаки (Lanham Act), що стосується фірмових найменувань, логотипів та брендів, пов'язаних з програмним забезпеченням. Слід зазначити, що при подачі патентної заявки у США обов'язковою умовою є розкриття так званого «найкращого способу» (best mode) реалізації винаходу. Інакше кажучи, заявник повинен детально описати оптимальний варіант виконання технічного рішення. Якщо ж розробник намагається приховати ключові особливості винаходу з метою унеможливлення їх використання конкурентами, патент може бути визнаний недійсним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамова О. Здійснення майнових прав на службові об'єкти інтелектуальної власності. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 5(95). С. 135-141.
2. Авторське право в Інтернет. Навчальний посібник. О. М. Пастухов; відп. ред. О. А. Підпригора; Акад. прав. наук України, Науково-дослідний ін.-т інтелект. власності. К.: Школа, 2004. 143 с.
3. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності. Навч. посібн. В. К. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко та ін. / За ред. І. С. Тімуш, Ю. В. Нікітіна, В. П. Мироненко. К., 2014. 352 с.
4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Конвенція від 24 лип. 1971 р. № 995_051. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051.
5. Булат Є. А. Правова охорона комп'ютерних програм на сучасному етапі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 61-64.
6. Водорезова С. Р. Особливості правової охорони комп'ютерної програми як об'єкта інформаційних відносин *Право та інновації*. 2014. № 3 (7). С. 69-76.
7. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р.: Декларація від 6 вересня 1952 р. № 995_052. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text.
8. Галаджун З. Проблема спільного володіння майновим правом на об'єкт інтелектуальної власності, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. *Збірник праць Науково-Дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип. 4(22). С. 326-337.
9. Грушевська Н. Правова охорона комп'ютерних програм: як правовласнику захистити свої права. *Юридична газета online*. №1 (731). 19 січня 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-ohorona-kompyuternih-program>

yak-pravovlasniku-zahistiti-svoyi-prava.html

10. Гура М. В. Особливості застосування авторського права до Інтернет-сайту. *Юридичний вісник України*. 2005. № 45. С. 15-17.

11. Денисова Р. О. Авторське право на службові твори. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 54-55.

12. Дмитришин В. С. Комп'ютерні програми як об'єкт авторських правовідносин. Правова охорона комп'ютерних програм. *Концепція нового закону щодо охорони прав на комп'ютерні програми*. Матеріали виступів міжнародн. наук.-практ. конф. (Київ, 15 квітня 2004 р.). Мін. осв. науки, Держ. департ. інтел. власн., 2004. С. 3-11.

13. Економіко-правові проблеми інтенсифікації сфери інтелектуальної власності України під впливом нових викликів розвитку неоекономіки: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф., академіка АТН України та УАН О. Б. Бутнік-Сіверського: кол. авторів: Г. О. Андрощук, Ю. Л. Борко, О. Б. Бутнік-Сіверський, О. П. Орлюк; НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. К.: Інтерсервіс, 2022. с. 470.

14. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності у Європейському Союзі. Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2010. 22 с.

15. ІТ право: підручник / за заг. ред. О. С. Яворської. Львів: Видавництво «Левада», 2017. 470 с.

16. Кирилюк А. В. Права інтелектуальної власності на продукт, створений в іт- сфері. *Права людини - пріоритет сучасної Держави*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року). Одеса, 2021. С. 369-376.

17. Кодинець А. Договірні відносини у сфері передання майнових прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 2ю С. 5-13.

18. Кодинець А. О. Право інтелектуальної власності в умовах дії воєнного стану. *Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права*

інтелектуальної власності: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (26.04.2022, м. Київ): ел.збірник. Упоряд.: В.С. Парненко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 126-133.

19. Кознова О. Стовба О. Комп'ютерні програми та їх реєстрація: бути чи не бути? Бізнес під час війни. LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/195871_kompyutern-programi-ta-kh-restrats-buti-chi-ne-buti

20. Колісник А. С. Цивільно-правовий захист комп'ютерного програмного забезпечення. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2007. 20 с.

21. Міхневич Л. В. Законодавче закріплення авторського права на українських землях Австрійської (Австро-Угорської) імперії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород, 2022. Ч. 1. Вип. 72. С. 55-60.

22. Міхневич Л. В. Правова регуляція авторського права на українських землях Російської імперії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Ч. 1. Вип. 73. С. 13-18.

23. Музика А., Азаров Д. Про поняття злочинів в сфері комп'ютерної інформації. *Право України*. 2003. № 4. С. 86-89.

24. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / За відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2005. Т. 1. 831 с.

25. Пасько Т. Г. Комп'ютерні програми та їх правова охорона. *Українське право. Сумський Державний університет*. 2018. URL: https://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_pasko_pc_software_legal_protection/.

26. Первій І. В. Класифікація комп'ютерних програм для потреб бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2015. Вип. 1 (45). Т. 2. С. 406-409.

27. Порухення авторського права на комп'ютерну програму.

Правовий тиждень. 2013. № 13-24. URL:
<http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121007>

28. Посібник для суддів з інтелектуальної власності. І. М. Бенедисюк та ін. Київ: К.І.С, 2018. 424 с.

29. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10 лютого 2022 р. у справі № 910/2168/21. Аналітично-правова система ZakonOnline. URL:
<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/103281678>

30. Постанова Вищого господарського суду України від 11 квітня 2017 року у справі № 904/7767/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65940995>

31. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 5 квітня 2021 року у справі № 766/21131/18. Аналітично-правова система ZakonOnline. URL:
<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/96146173?from=766%2F21131%2F18%20>

32. Постанова Верховного Суду України від 15 липня 2019 року у справі № 235/499/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83025066>

33. Постанова Верховного Суду України від 8 серпня 2019 року у справі № 450/1686/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83553368>

34. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2015 року у Справі № 910/4846/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48163303>

35. Постанова Рівненського господарського апеляційного суду від 8 грудня 2017 року у справі № 906/353/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70955278>

36. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 13 вересня 2017 р. у справі № 904/7767/16. Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/68911589#>

37. Право інтелектуальної власності. Підручник для студентів вищ. навч. закл./ за ред. О.А.Підпригори, О.Д.Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 624 с.

38. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю. М. Капіци. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 1104 с.

39. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 22 с.

40. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>

41. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

42. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності: Закон України від 20 березня 2023 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#n10>

43. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>

44. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF#Text>.

45. Про деякі питання практики призначення судових експертиз у

справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності: постанова Пленуму вищого господарського суду України від 23 берез. 2012 р. № 5. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005600-12/print>

46. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15 травня 2018 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>

47. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС: Закон України від 18 березня 2004 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#top>

48. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 4 червня 2010 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>

49. Про затвердження «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень»: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

50. Про затвердження Положення про Реєстр виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення: Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 березня 2012 р. № 332. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0558-12#Text>

51. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України» від 1 квітня 2022 р. URL: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20>.

52. Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні:

Указ Президента України від 27 квіт. 2001 р. № 285/2001. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285/2001>.

53. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

54. Про національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#top>

55. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>

56. Про правову охорону комп'ютерних програм: Директива Європейського Парламенту та Ради Європи від 23 квітня 2009 р. № 2009/24/ЕС. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1453071552447&uri=CELEX:32009L0024>.

57. Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право: Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2733-III. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2733-14#Text>.

58. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

59. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 7 вересня 2005 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text>.

60. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n22>

61. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення»: постанова Верховної Ради України від 15 березня 2012 р. № 4538-VI Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4538-VI>

62. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні. Закон України від 15 липня 2021 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n425>

63. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>

64. Пушкіна О. В., Тодорошко Т. А., Мамонова Ю. Г. Захист прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. С. 65-68. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/19.pdf>.

65. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 2 лютого 2017 року у справі № 2/904/318/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64678678>

66. Рішення Господарського суду Житомирської області від 10 січня 2019 року у Справі № 06/272/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79285667>

67. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 7 лютого 2023 року у справі № 761/5730/18/. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109320995>

68. Рязанова Н. Юридичні гарантії майнових прав на службові об'єкти інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 5. С. 105-112.

69. Сенюта В. Визначення інтелектуальної власності: деякі теоретичні зауваження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С.

52-54.

70. Тарасенко Л. Л. Комп'ютерна програма як об'єкт інтелектуального права. *IT право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: матеріали II Міжнар. наук.- практ. конф. (Львів 17 листоп. 2017 р.). Львів, 2017. URL: <http://aphd.ua/publication-167/>

71. Технології програмування та створення програмних продуктів: конспект лекцій. Уклад. О. В. Алексенко. Суми: Сумський державний університет, 2013. 133 с.

72. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2002. 16 с.

73. Троцька В. М. Зобов'язання сторін договору про передання майнових прав інтелектуальної власності у випадку наявності ліцензійних договорів, укладених раніше. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 15. С. 112-116.

74. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Світова організація торгівлі від 15 квітня 1994 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981018>.

75. Філик Н. В., Омельченко Г. В. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права: проблеми правової охорони. *Юридичний вісник*. 2016. № 2(39). С. 130-137.

76. Філінович В. В. Веб сайт як особливий об'єкт права інтелектуальної власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 19 с.

77. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

78. Чорна Ж. Л. До питання про істотні умови ліцензійного договору. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 106-116.

79. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

80. Шишка Р. Б., Макаришева Т. С., Фелик В. І., Шишка О.Р. Право інтелектуальної власності України: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. – 620 с.
81. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2004. 37 с.
82. Штефан А. Визнання права як спосіб захисту авторського права. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики*: зб. матер. міжнар. наук.- практ. конфер. (Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. Т. 1. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. С. 331-334.
83. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту: монографія. К.: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.
84. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин. Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 р. Офіційний веб-сайт Торгово-промислової палати України. URL: <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/protsedurazasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022>
85. Якубівський І. Є., Оприско М. В. Проблеми правової охорони комп'ютерних програм і баз даних: окремі зауваги в контексті реформування законодавства України. *Нове українське право*. 2021. № 6. С. 40-47. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/155>
86. Якубівський І. Є. Законодавство України про інтелектуальну власність в умовах війни. *Приватне право в умовах війни*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листопада 2022 р.) / за заг. ред.: д. ю. н., проф. Є. Харитонова, д. ю. н., проф. І. Давидової; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2022. С. 68-72.
87. Якубівський І. Є. Об'єкти права інтелектуальної власності з позиції рекодифікації цивільного законодавства України. *Актуальні проблеми правознавства. Зб. наук. пр.* 2021. № 2 (26). С. 162-170.

88. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні: автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.03. 2019. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка. 43 с.

89. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. 2019. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 520 с.

90. Янчук Ю. Авторсько-правова охорона програмного забезпечення в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 105-108. - 241

91. Bekker E. I. System des heutigen Pandektenrechts. Erster Band. Waimar: Hermann Bohlau, 1886. S. 45-146.

92. Copyright Law of the United States of America. U.S. Government Printing Office: 1996-405-104/40,029, September 1996. 405 с. URL: https://uk.wikijaa.ru/wiki/copyright_law_of_the_united_states.

93. Council Directive 91/250/EEC of 14 May 1991 on the legal protection of computer programs. EUR Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31991L0250&qid=1689689498382>

94. 51Directive 2009/24/EC of the european parliament and of the council on the legal protection of computer programs of 23 April 2009. EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0024>

95. EPO-OECD-UKPO International conference on «Patents: realising and securing value». British Library Conference Centre. URL: <http://www.european-patent-office.org/index.en.php>.

96. European Patent Convention, 1973. WIPO eLearning Center URL: <http://academy.wipo.int/ru/default2.asp>.

97. German Parliament tells government to strictly limit patents on

software. Free Software Foundation Europe. URL:
<https://fsfe.org/news/2013/news-20130612-01.en.html#translations>

98. Software Patents in Europe. Free Software Foundation Europe. URL:
<https://fsfe.org/activities/swpat/swpat.en.html>

99. Stern R. N. Appropriate and inappropriate legal protection of user interfaces and screen displays. 3. Copyright law, the courts, and the copyright office. *Micro Law*. 2000. P. 123-125. URL: https://www.academia.edu/26540318/Appropriate_and_inappropriate_legal_protection_of_user_interfaces_and_screen_displays_3_Copyright_law_the_courts_and_the_copyright_office.

100. Judgment of the court (Fifth Chamber). 2021. 6 October. InfoCuria. Case-law. URL:
<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=247056&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=18380521>